

Nr 10

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändrad lydelse av 4 kap. 1 och 4 §§ vattenlagen, dels ock i ämnet väckta motioner.

Genom en den 12 januari 1962 dagtecknad proposition, nr 24, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av tredje lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit riksdagen att antaga följande förslag till

Lag om ändrad lydelse av 4 kap. 1 och 4 §§ vattenlagen

Härigenom förordnas, att 4 kap. 1 och 4 §§ vattenlagen den 28 juni 1918 (nr 523) skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

4 KAP.

1 §.

Varder strömfall bebyggt jämlikt denna lag, och uppgår den vattenkraft, som kan vid oregerat lågvatten uttagas vid byggnaden, till minst femhundra turbinhästkrafter, vare, såframt vattenkraften icke inom tio år före det vattendomstolens medgivande lämnas till byggnaden varit utnyttjad vid byggnad, som tillkommit enligt äldre lag, byggnadens ägare pliktig att för tillgodoseende av kringliggande bygds behov av kraft till användning i hantverk, *småindustri* eller lantbruk eller till belysning eller uppvärmning tillhandahålla intill en tiondel av den årliga kraftmängd, som kan med det installerade maskineriet bliva uttagen.

Varder strömfall bebyggt jämlikt denna lag, och uppgår den vattenkraft, som kan vid oregerat lågvatten uttagas vid byggnaden, till minst femhundra turbinhästkrafter, vare, såframt vattenkraften icke inom tio år före det vattendomstolens medgivande lämnas till byggnaden varit utnyttjad vid byggnad, som tillkommit enligt äldre lag, byggnadens ägare pliktig att för tillgodoseende av kringliggande bygds behov av kraft till användning i hantverk, *industri* eller lantbruk eller till belysning eller uppvärmning tillhandahålla intill en tiondel av den årliga kraftmängd, som kan med det installerade maskineriet bliva uttagen.

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

Storleken av nämnda andel bestämmas av vattendomstolen; och skall härvid hänsyn tagas *dels till omfattningen av den rätt anläggningens ägare erhållit att för vattenkraftens tillgodogörande förändra förut rådande vattenstånds- och avrinningsförhållanden dels ock* å ena sidan till det behov av kraft, som inom bygden redan föreligger eller i en nära framtid är att motse, och å andra sidan till den tillgång på kraft, som må eljest vara att påräkna för ändamålet.

Avgörande, som — — — — — nästa period.

4 §.

Vill någon, som må anses därtill berättigad, komma i åtnjutande av hela eller någon del av den kraft ägare av kraftanläggning efter ty ovan sagts förpliktats att tillhandahålla, göre i den ordning 11 kap. stadgar ansökan därom hos vattendomstolen. Där ej annorlunda överenskommes, vare ägaren icke pliktig att tillhandahålla sökanden kraft tidigare än två år efter det ansökningen delgivits honom. Kraften skall efter vattendomstolens bestämmande uttagas antingen vid kraftstationen eller, där det lämpligen kan ske, å ägaren tillhörig ledning. Kraftens fördelning på olika delar av dygnet eller året varde bestämd på sätt, som med hänsyn till föreliggande förhållanden må anses skäligt.

Vill någon, som må anses därtill berättigad, komma i åtnjutande av hela eller någon del av den kraft ägare av kraftanläggning efter ty ovan sagts förpliktats att tillhandahålla, göre i den ordning 11 kap. stadgar ansökan därom hos vattendomstolen. Där ej annorlunda överenskommes *eller eljest särskilda omständigheter föreligga*, vare ägaren icke pliktig att tillhandahålla sökanden kraft tidigare än två år efter det ansökningen delgivits honom. Kraften skall efter vattendomstolens bestämmande uttagas antingen vid kraftstationen eller, där det lämpligen kan ske, å ägaren tillhörig ledning. Kraftens fördelning på olika delar av dygnet eller året varde bestämd på sätt, som med hänsyn till föreliggande förhållanden må anses skäligt.

Äro ägare av två eller flera kraftanläggningar pliktiga att tillhandahålla kraften, äge vattendomstolen, efter vad från kraftförsörjningssynpunkt finnes mest ändamålsenligt, bestäm-

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

ma från vilken anläggning kraften skall tagas; och åligge den eller de övriga anläggningarnas ägare att, om och i den mån det med hänsyn till omständigheterna finnes skäligt, lämna ägaren av den anläggning, från vilken kraften skall tagas, gottgörelse medelst kraftöverföring eller i penningar.

I den mån kraft, varom nu är fråga, tages i anspråk, skall ersättning därför givas med det belopp, som motsvarar ägarens självkostnad med tillägg av två procent å anläggningskapitalet. I fråga om storleken av nämnda ersättning ävensom villkoren i övrigt för kraftens tillhandahållande skall vattendomstolen meddela bestämmelser i samband med beslut i anledning av ansökan, som nyss sagts; och gälle beträffande rätt att påkalla ändring i sålunda meddelade bestämmelser vad i 9 kap. 29 § finnes för där avsett fall föreskrivet.

I den mån kraft, varom i denna § är fråga, tages i anspråk, skall skälig ersättning därför givas. Ersättningen skall i händelse av tvist bestämmas genom prisreglering i den ordning, som enligt vad därom är särskilt stadgat gäller i fråga om tillhandahållande av kraft från elektrisk starkströmsanläggning. Framställning om sådan prisreglering skall ingivas till den nämnd, som har att verkställa prisregleringen. Beträffande villkoren i övrigt för kraftens tillhandahållande skall vattendomstolen meddela bestämmelser i samband med beslut i anledning av ansökan, som i första stycket sägs; och gälle beträffande rätt att påkalla ändring i sålunda meddelade bestämmelser vad i 9 kap. 29 § finnes för där avsett fall föreskrivet.

Vad i — — — — — enligt denna §.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1963.

Har fråga huruvida och i vilken utsträckning skyldighet skall åläggas ägare av kraftanläggning att tillhandahålla kraft åt kringliggande bygd eller fråga om rätt att komma i åtnjutande av kraft, som på grund av dylikt åläggande skall tillhandahållas, före nya lagens ikraftträdande prövats av vattendomstol, skall vid

(Gällande lydelse.)

(Föreslagen lydelse)

fullföljd av talan äldre lag äga tillämpning.

Där förordnande om tillhandahållande av kraft givits jämlikt 4 kap. 4 § äldre lydelsen, må nya lagen ej med avseende å den tidrymd av tjugu år, för vilken vattendomstolens avgörande angående skyldighet för anläggningens ägare att tillhandahålla kraft åt kringliggande bygd skall gälla, föranleda ändring av de föreskrifter, som meddelats i samband med förordnandet.

I samband med propositionen har utskottet behandlat fyra i anledning av denna väckta motioner, nämligen i första kammaren nr 520 av herr *Hedström m. fl.* och nr 521 av herrar *Sörlin* och *Dahlberg* samt i andra kammaren nr 632 av herr *Larsson* i Norderön m. fl. och nr 633 av herrar *Lundmark* och *Lassinantti*.

I motionerna I: 520 och II: 632, som är likalydande, hemställes dels att riksdagen vid behandlingen av propositionen måtte besluta, att bygdekraftsandelen i 4 kap. 1 § första stycket vattenlagen bestämmes till högst en femtedel av den årliga kraftmängden, att giltighetstiden för avgörande enligt 4 kap. 1 och 3 §§ vattenlagen minskas från 20 till 10 år,

att kommunerna skall äga rätt att självständigt föra talan rörande bygdekraft,

att kraftverksägaren skall betala alla kostnader i bygdekraftsmål på enahanda sätt som gäller för sökande i ansökningsmål, samt

att mål rörande bygdekraft även såvitt angår prisfrågan skall avgöras av vattendomstol;

dels att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte ge till känna vad i motionerna anförts rörande målsättningen för bygdekraftsinstitutet;

dels ock att vederbörande utskott måtte utarbeta erforderlig lagtext.

I motionerna nr I: 521 och II: 633, vilka likaledes är likalydande, hemställes

att riksdagen måtte bifalla propositionen med den ändring rörande kostnadsfördelningen för förfarandet, att vardera parten får svara för sina kostnader för utredningar, förhandlingar och ev. domstolsförfarande, samt

att vederbörande utskott måtte utarbeta förslag till erforderlig lagtext.

Rörande skälen till stöd för motionsyrkandena lämnas en redogörelse därför under den nedan intagna rubriken *Motionerna*.

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås ändringar i vattenlagens bestämmelser om skyldighet för ägare av större vattenkraftanläggningar att tillhandahålla kraft åt kringliggande bygd. Användningsområdet för sådan s. k. bygdekraft omfattar nu hantverk, småindustri och lantbruk samt belysnings- och uppvärmningsändamål. Enligt förslaget vidgas kretsen av bygdekraftsberättigade till att omfatta all industri. Vidare avser förslaget en omarbetning, bl. a. i förenklande syfte, av reglerna om det pris, som skall betalas för bygdekraft. I anslutning härtill föreslås, att prisfrågan, som nu behandlas av vattendomstol, i första hand skall överlämnas till parterna själva för att, om uppgörelse dem emellan icke kan träffas, hänskjutas till statens prisregleringsnämnd för elektrisk ström. Slutligen föreslås i propositionen vissa mindre jämkningar i nuvarande lagregler beträffande omfattningen och tillämpningen av kraftverksägarnas bygdekraftsskyldighet.

Propositionens tillkomst

De enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 23 november 1945 tillkallade sakkunniga för utredning rörande vissa ändringar i vattenlagen — *vattenlagssakkunniga* — framlade den 30 maj 1950 en promemoria (stencilerad) med förslag till ändrade bestämmelser angående skyldighet för ägare av större vattenkraftanläggningar att tillhandahålla kraft åt kringliggande bygd. Promemorian bilagt *förslag till lag om ändrad lydelse av 4 kap. 4 § vattenlagen* har fogats som bilaga till propositionen.

Över promemorian med lagförslag avgavs efter remiss yttranden av ett stort antal myndigheter och organisationer.

Vattenlagssakkunnigas promemoria jämte däröver avgivna yttranden överlämnades till de särskilda sakkunniga som, med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande, den 4 februari 1955 tillkallats av dåvarande chefen för kommunikationsdepartementet, statsrådet Andersson, för utredning av vissa med de norrländska vattenkraftutbyggnaderna sammanhängande frågor, bl. a. frågan om det s. k. bygdekraftsinstitutets framtida utformning. Utredningen, som antog benämningen *norrländska vattenkraftutredningen*, har med avgivande av ett den 25 september 1957 dagtecknat betänkande (stencilerat) slutfört sitt uppdrag. Flera av de förslag rörande vattenlagstiftningen som framlagts av utredningen har tidigare föranlett ändringar i vattenlagen.¹ Bland övriga i betänkandet behandlade spörsmål ingår bygdekraftsfrågan.

Jämväl över denna utredning har ett avsevärt antal remissyttranden avgivits.

Med anledning av norrländska vattenkraftutredningens förslag till reformering av bygdekraftsinstitutet har *Svenska vattenkraftföreningen* med skrivelse den 9 februari 1960 till justitiedepartementet överlämnat en promemoria i ämnet, vilken upprättats inom Vattenregleringsföretagens samarbetsorgan.

¹ Jfr prop. 1959: 31, tredje lagutskottets utl. 1959: 5 och prop. 1961: 13, tredje lagutskottets utl. 1961: 5.

De inom departementet utarbetade lagförslagen har varit föremål för lagrådets granskning. Lagrådet har i sitt yttrande föreslagit viss ändring av 4 kap. 4 § andra stycket vattenlagen, vilken ändring jämte ett par redaktionella jämkningar beaktats i propositionen.

Översikt av gällande bestämmelser m. m.

Vidkommande propositionens innehåll i fråga om gällande bestämmelser hänvisas till s. 7—15 i densamma.

Vidkommande den i motionerna nr I: 520 och II: 632 upptagna frågan om kommuners talerätt i mål om bygdekraft må här följande redovisas.

I prop. 1961: 154 s. 43—44 uttalade sig departementschefen för en reform av innebörd, att kommunerna i bl. a. mål om byggande i vatten och om vattenreglering för kraftändamål skulle ges en av kammarkollegiet oberoende, i princip oinskränkt rätt att föra talan för tillgodoseende av sådana allmänna intressen, som hade lokal karaktär eller eljest hade anknytning till orten. Undantagna från kommuns behörighet borde endast vara sådana allmänna intressen, som helt saknade anknytning till viss ort. Reformen skulle bl. a. medföra rätt för kommun att föra talan om bygdekraft i ansökningsmål angående kraftverk. Kommunerna borde även enligt departementschefen tillerkännas en motsvarande rätt i vissa andra fall, nämligen bl. a. när det gällde redan anhängiggjorda mål om ny prövning av bygdekraftsskyldigheten jämlikt 4 kap. 1 § sista stycket vattenlagen. Däremot ville departementschefen icke förorda, att den befogenhet att genom ansökan påkalla vattendomsstolens prövning i sistnämnda hänseende, vilken befogenhet skulle vara förbehållen myndighet som Kungl. Maj:t bestämde, d. v. s. kammarkollegiet, skulle tillerkännas även andra företrädare för det allmänna. Härav följde, att kommun i sådant mål, anhängiggjort av kollegiet, icke kunde framställa yrkande, som gick utöver kollegiets. I propositionen föreslogs i anledning av det anförda att ett nytt moment skulle tilläggas 11 kap. 35 § av innehåll dels att kommun i bl. a. kraftverks- och regleringsmål samt i mål som anhängiggjorts genom ansökan jämlikt, såvitt nu är i fråga, 4 kap. 1 § sista stycket skulle få föra talan för tillgodoseende av allmänna intressen inom orten och dels att kommunen om sådan talan snarast skulle underrätta kammarkollegiet.

Tredje lagutskottet (utlåtande 1961: 29 s. 29—30) uttalade i fråga om kommuns talerätt i mål, i vilka det tillkommer kammarkollegiet att föra talan, att kollegiet torde i största möjliga utsträckning komma att taga hänsyn till berörda kommuners särskilda intressen och önskemål, varför utskottet icke fann skäl att för det dåvarande frångå propositionen i denna del.

Vad i propositionen föreslagits rörande ändring av 11 kap. 35 § godtogs av riksdagen att träda i tillämpning den 1 januari 1962.

Genom en den 8 december 1961 utfärdad kungörelse (nr 649) har förordnats, såvitt är av intresse i förevarande sammanhang, att därest av kommun enligt vad därom är stadgat i vattenlagen talan föres för tillgodose-
ende av allmänt intresse inom orten, kammarkollegiet skall beträffande ta-
lan för tillvaratagande av viss bygds intressen i erforderlig omfattning sam-
råda med vederbörande kommun. Kungörelsen trädde i kraft den 1 januari
1962.

Framställningar om lagändring

Vid 1942 års riksdag väcktes i andra kammaren av herr Hedlund i Öster-
sund m. fl. en motion (nr 74) vari framfördes frågan, huruvida då gällande
vattenlagstiftning kunde anses på ett tillfredsställande sätt tillgodose be-
rättigade anspråk på ersättning för de av vattenbyggnadsföretagen föran-
ledda skador och olägenheter, som drabbar mera samhälleligt och allmänt.
I motionen uttalades den önskan, att vid en blivande utredning i främsta
rummet bestämmelserna om bygdekraft, vilka motionärerna fann mindre
ändamålsenliga, gjordes till föremål för översyn.

Andra lagutskottet, som inhämtade yttranden över motionen av bl. a. kam-
markollegiet, vattenfallsstyrelsen, vattenrättsdomarna och Svenska vatten-
kraftföreningen, anförde i sitt utlåtande (nr 35) i anledning av motionen bl. a.
följande.

Beträffande bygdekraftsinstitutet har bl. a. framhållits, att bestämmelser-
na härom visat sig vara otillfredsställande i flera hänseenden, i det de giver
alltför liten ledning vid besvarandet av en mängd uppkommande frågor.
Nämnda förhållande har ansetts utgöra bidragande orsak till den ytterst
ringa användning, som bygdekraftsinstitutet fått. I detta sammanhang må
nämnas att, såvitt känt, endast i ett fall förekommit saklig prövning av an-
sökning om utbekommande av bygdekraft. Med anledning av de anmärk-
ningar som förekommit har i ett yttrande till och med uppställts den frågan,
om överhuvud detta institut bör bibehållas i sin nuvarande utformning eller
om icke i stället andra utvägar bör prövas för att bereda möjligheter för
befolkningen inom den bygd, varom fråga är i det särskilda fallet, att erhålla
kraft för skäligen kostnader.

Utskottet hemställde i utlåtandet, att riksdagen hos Kungl. Maj:t måtte
begära utredning bl. a. av frågan, huruvida de i vattenlagen upptagna be-
stämmelserna om bygdekraft och regleringsavgifter kunde anses tillfyllest
för det med dem avsedda syftet, vilken hemställan bifölls av riksdagen
(riksdagens skrivelse nr 312).

Vid 1942 års riksdag väcktes även motioner angående frågan om tryggan-
det av landets kraftförsörjning i framtiden. Med anledning av två likaly-
dande motioner, nämligen av herr V. Andersson m. fl. (I: 5) och herr Pet-
tersson i Dahl (II: 13) hemställde riksdagen i skrivelse den 12 maj 1942
(nr 199) om utredning rörande möjligheterna att genom statens medver-
kan mera planmässigt än hittills trygga landets och särskilt den svenska
landsbygdens försörjning med elektrisk kraft. Chefen för handelsdeparte-

mentet tillkallade den 23 januari 1943 jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 18 december 1942 sakkunniga med uppdrag att verkställa utredning i sistnämnda hänseende. De sakkunniga antog sedermera benämningen *el-kraftutredningen av år 1943*. I direktiven för utredningen framhölls bl. a., att det måhända kunde komma att visa sig, att kraftförsörjningen inom vissa delar av landet skulle kunna avsevärt förbättras genom en skärpning eller utvidgad tillämpning av bestämmelserna om skyldighet för kraftverksägare att tillhandahålla bygdekraft.

I skrivelse till chefen för kommunikationsdepartementet den 10 maj 1947 framlade elkraftutredningen sin uppfattning beträffande det fortsatta utredningsarbetet angående bygdekraftsinstitutet. I skrivelsen återropades en av utredningen upprättad promemoria med synpunkter på frågorna om bygdekraftsinstitutets betydelse för kraftförsörjningen och om dess framtida utformning. I promemorian framhölls, efter erinran om innehållet i 4 kap. 1—4 §§ vattenlagen, att syftet med bygdekraftsinstitutet vore att tillförsäkra bygden erforderlig kraft till skäligt pris. Vidare anfördes i promemorian följande.

De tre första paragraferna, som stadgar skyldighet för kraftverksägare att tillhandahålla bygdekraft, är ovillkorliga och har kommit i tillämpning ett flertal gånger. Det har därvid visat sig, att viss tveksamhet råder rörande lagens innebörd. Särskilt tolkningen av bygdebegreppet och sättet för beräkningen av den andel av uttagbar kraftmängd, som skall tillhandahållas såsom bygdekraft, är frågor, som varit föremål för olika uppfattningar.

Något slutligt utslag i ansökningsmål enligt 4 § om erhållande av bygdekraft har veterligen ännu icke avkunnats sedan vattenlagens tillkomst. Bortser man från en framställning år 1931 till Norrbygdens vattendomstol, som av särskilda skäl avvisades av vattenrättsdomaren, och en år 1945 till samma domstol inkommen men sedermera återkallad ansökan om bygdekraft från Hammarforsens kraftverk samt två nyligen anhängiggjorda mål angående bygdekraft från Hammarforsens kraftverk resp. Kattstrupforsens kraftverk i Indalsälven, vilka ännu ej handlagts av vattendomstolen, har endast förekommit ett enda mål angående ansökan om åtnjutande av bygdekraft, nämligen ett mål rörande kraftverket i Trollhättan. Vid handläggningen av detta mål visade det sig, att tillämpningen av 4 § nödvändiggjorde mycket omfattande utredningar. När målet pågått i över tio år och man trots detta ännu icke kunde skönja något slut på utredningsbehovet, förliktes därför parterna och något avgörande i de väsentliga frågorna behövde ej träffas av domstolen. Även om Trollhättemålet måste betecknas såsom synnerligen komplicerat, kan man av detsamma draga den slutsatsen, att även i normalfall tillämpning av 4 § i dess nuvarande form kräver många både vidlyftiga och kostsamma utredningar och fordrar avgörande av vattendomstolen i ett flertal svåra principfrågor.

Beträffande bygdekraftsinstitutets betydelse för kraftförsörjningen anfördes i promemorian:

Ehuru bestämmelserna om rätt att komma i åtnjutande av bygdekraft varit gällande i snart 30 år har de sålunda ännu icke kommit till någon användning för att trygga bygdens behov av kraft. Veterligen kan icke heller något fall påvisas, då kraftverksägare vägrat leverera kraft till bygdekrafts-

berättigade, såvida ej rena distributionssvårigheter lagt hinder i vägen. Anledningen till att bygdekraft ej påkallats torde i de flesta fall ha varit, att bygden omkring kraftverken redan vid kraftverkens tillkomst varit tillfredsställande elektrifierad från andra kraftkällor i trakten eller senare frivilligt elektrifierats från kraftverken och att kraft tillhandahållits till ett skäligt pris. Det bör anmärkas, att bestämmelsen att bygdekraften skall tillhandahållas till ett kraftpris, som motsvarar ägarens självkostnad med tillägg av två procent å anläggningskapitalet, ej behöver innebära att bygdekraftspriset blir lägre än eljest vare sig vid kraftkällan eller framme hos bygdekraftsavnämarna. Beaktas bör även den dominerande roll, som distributionskostnaderna normalt spelar för bygdekraftsavnämarna.

En undersökning har visat att omkring 85 % av Sveriges landsbygd redan är elektrifierad. Det rådande samkörningssystemet, möjligheterna att erhålla stalliga bidrag till elektrifieringskostnaderna, de pågående standardiseringssträvandena — som kommit till uttryck bl. a. genom ett av elkraftutredningen nyligen framlagt förslag till standardtariffer för detaljdistribution av elektrisk kraft — samt möjligheten till prisreglering genom statens prisregleringsnämnd för elektrisk ström utgör exempel på omständigheter, som är ägnade att säkra kraftförsörjningen inom bygdekraftsberättigade orter utan anlitande av bygdekraftsinstitutet. Någon avsevärd förbättring av kraftförsörjningen inom dessa orter torde därför icke vara att vinna genom skärpning eller utvidgad tillämpning av vattenlagens bestämmelser angående skyldighet för kraftverksägare att tillhandahålla bygdekraft.

Slutligen anfördes i promemorian beträffande bygdekraftsinstitutets framtida utformning följande.

Den omständigheten, att bestämmelserna om rätt att komma i åtnjutande av bygdekraft icke kommit till praktisk användning, behöver ej innebära, att bygdekraftsinstitutet saknar all betydelse för tillförsäkrandet av kraft åt ifrågavarande bygder. Genom att det kvarstår såsom nödfallsutväg kan det i praktiken verka som garanti för att ifrågavarande bygder icke blir förbigångna vid elektrifieringen. För att bygdekraftsinstitutet skall bli ett praktiskt användbart instrument torde dock en väsentlig förenkling av förfarandet för att komma i åtnjutande av kraften vara påkallad.

Fråga om erhållande av bygdekraft skall handläggas såsom ansökningsmål och det åligger därför i princip sökandena att förskottera och bestrida kostnaderna för de sakkunnigutredningar, som erfordras för målets bedömande. Sökanden kan möjligen därjämte förpliktas gottgöra kraftverksägaren vissa kostnader, som denne haft i målet. Svårigheter att på förhand närmare överblicka omfattningen av de utredningar, som kan erfordras, och bedöma de ekonomiska förpliktelser, som sökanden ikläder sig i och med en ansökan, kan mången gång ha verkat återhållande, även då det gällt framställande av fullt berättigade anspråk på bygdekraft.

Vattendomstolen har vid prövning av ansökan enligt 4 kap. 4 § vattenlagen att taga ställning till en mängd svårlösta frågor, t. ex. om vem som är berättigad att uppräda som sökande till bygdekraft, om bygdekraftsområdets geografiska gränser, vilkas bestämmande kan vålla särskild svårighet då närbelägna strömfall successivt utbygges, om vilka bygdekraftsberättigade behov, som föreligger, om storleken av den bygdekraft, som kraftverksägaren skall vara skyldig tillhandahålla, och av den kraftmängd, som sökanden äger utfå, om det pris, som avnämaren har att betala för den honom tilldelade kraften, och om de villkor i övrigt, på vilka kraften skall tillhandahållas. Uttalanden till ledning vid prövning av dessa frågor vore av värde.

I fråga om kraftprisets bestämmande torde enklare normer än nu gällande böra införas. Enligt 4 kap. 4 § andra stycket vattenlagen skall ersättning för kraften givas med det belopp, som motsvarar kraftverksägarens självkostnad med tillägg av såsom skäligen affärsvinst ansedda två procent å anläggningskapitalet. Denna till synes enkla regel torde vara den, som vid den praktiska tillämpningen av bygdekraftsbestämmelserna visat sig bjuda de största svårigheterna och nödvändigöra de mest arbetskrävande utredningarna. Syftet med bygdekraftsinstitutet — att säkra bygdens behov av kraft — skulle enligt elkraftutredningens förmenande vinnas om man bestämde priset enligt en för trakten skäligen taxa, som i brist på åsämjande mellan parterna skulle fastställas av vattendomstolen efter hörande av statens prisregleringsnämnd för elektrisk ström. Sedan elkraftutredningen som ovan nämnts förordat vissa standardtariffer för detaljdistribution av elektrisk kraft kan ett enhetligt tariffsystem i en snar framtid förväntas vara genomfört för större delen av landsbygdistributionen i landet. I fråga om råkraftpriserna har redan en utpräglad enhetlighet kommit till stånd genom den normgivande betydelse, som vattenfallsstyrelsens råkrafttaxor erhållit över hela landet. För tillämpning av de i standardtarifferna fixerade avgifterna har förutsatts råkraftlabonnemang enligt vattenfallsstyrelsens normaltaxor eller därmed jämförliga råkraftkostnader. Elkraftutredningens förslag till standardtariffer kan således sägas bygga på enhetliga principer i fråga om såväl råkrafttaxor som detaljdistributionstariffer. Genom att samma principer lades till grund för prisbestämningen även i fråga om bygdekraft skulle ett för all landsbygdistribution gemensamt tariffsystem erhållas och samtidigt en avsevärd lättnad vinnas vid bygdekraftsbestämmelsernas tillämpning.

Elkraftutredningen vill slutligen peka på det förhållandet att koncession av Kungl. Maj:t fordras för distributionsanläggning och att frågan om omfattningen av distributionsområdet för bygdekraft är beroende på prövning av två olika myndigheter.

Med hänvisning till vad sålunda i promemorian anförts uttalade elkraftutredningen, att den funnit, att bygdekraftsinstitutet som sådant, även om lagbestämmelserna därom i möjligaste mån omarbetades, icke torde leda till en förbättrad kraftförsörjning i de trakter, där institutet kunde komma till användning. Ehuru utvecklingen givit vid handen, att landsbygdens behov av elektrisk kraft hittills tryggats på praktiskt lättare framkomliga vägar än de av vattenlagen anvisade, kunde bygdekraftsinstitutets existens likväl icke fränkännas all betydelse för tillförsäkrandet av kraft åt ifrågavarande bygder. Elkraftutredningen ville därför icke föreslå institutets slopande. Under sådana förhållanden kunde en omarbetning av vattenlagens hithörande bestämmelser i ändamål att erhålla klarare och enklare regler i ämnet vara motiverad. Elkraftutredningen framhöll slutligen, att även om kraftförsörjningens framtida ordnande skulle medföra åtgärder av sådan art, att bygdekraftsinstitutet bleve obehövt, genomförandet av dylika åtgärder likväl måste taga så lång tid i anspråk, att en interimistisk omarbetning av bygdekraftsbestämmelserna vore motiverad.

I detta sammanhang torde även få erinras om att bygdekraftsfrågan kom upp till behandling vid 1947 års riksdag genom en motion av herr Jönsson i Rossbol m. fl. (II: 308). Andra lagutskottet framhöll i sitt utlåtande i an-

ledning av motionen (nr 37), att det på längre sikt knappast kan tänkas någon annan verkligt effektiv metod att avhjälpa regleringsbygdernas svårigheter än att tillföra dessa nya produktiva krafter i stället för dem, som förstöres genom vattenregleringarna. Därvid betonades, att bygdekraftsinstitutet har sin grund i en dylik åskådning. Utskottet hemställde, att riksdagen hos Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning bl. a. av frågan om gottgörelse till bygd för skada, som föranledes av vattenkraftanläggningar och vattenregleringar. Denna hemställan bifölls av riksdagen (riksdagens skrivelse nr 313).

Slutligen torde böra omnämnas dels en framställning till justitiedepartementet den 6 juli 1957 av *Tärna kommun*, dels ock en framställning till Kungl. Maj:t i maj 1959 av *Fjällkommunernas samarbetskommitté*, *Tornedalskommunernas förbund* och *Norrlands naturvårn*. I dessa framställningar beröres, jämte annat, frågan om bygdekraftsinstitutets framtida utformning.

Vattenlagssakkunnigas förslag

Vattenlagssakkunniga erinrar till en början om att syftet med bygdekraftsinstitutet såsom elkraftutredningen framhållit är att tillförsäkra bygden erforderlig kraft till skäligt pris. I anslutning därtill anför de sakkunniga följande.

I och för sig är det också en naturlig tanke, att bygden omkring ett kraftverk icke bör ställas utan möjlighet att vid behov erhålla kraft därifrån på rimliga villkor. Institutet har det oaktat i praktiken ej fått någon praktisk tillämpning. Orsakerna härtill är flera. Den omständigheten, att kraftverkets ägare ej är skyldig att svara för kraftens överförande till konsumenten, torde ha varit av väsentlig betydelse, eftersom distributionskostnaderna är av den största vikt i detta sammanhang. Elektrifiering av landsbygden har ju också i stor utsträckning måst ske med det allmännas hjälp. Emellertid torde även det förhållandet, att lagens regler om bygdekraft i flera avseenden visat sig vara svårtolkade och för sin tillämpning kräva vidlyftiga och tidsödande utredningar, ha i sin mån bidragit till att institutet icke kommit till någon användning.

Enligt de sakkunnigas mening kan bygdekraftsinstitutet ändock icke från-kännas en viss betydelse. Ehuru bestämmelserna om bygdekraft ej erhållit praktisk tillämpning, antager de sakkunniga att blotta förefintligheten av institutet i viss mån medverkat till att de intill kraftkällorna belägna bygderna fått sin rimliga andel av kraften. Man kan alltså icke bestrida möjligheten av att institutet genom sin existens i tysthet fyllt en funktion. Intill dess elektrifieringen av landsbygden blivit i huvudsak fullbordad, torde denna betydelse enligt de sakkunnigas mening kvarstå, låt vara att den reduceras allt eftersom elektrifieringen fortskrider. Tillika framhålles, att bygdekraftsinstitutet även efter verkställd elektrifiering kan ha en viss funktion att fylla såsom garanti för att ström kan erhållas till skäligt pris. Å andra sidan torde kraftdistributionen i stort sett numera vara så organiserad att

några farhågor för oskäligen prissättning knappast behöver hysas. De sakkunniga erinrar i detta sammanhang särskilt om bestämmelserna om prisreglering beträffande elektrisk kraft.

Vid övervägande av frågan har de sakkunniga väl funnit, att de skäl som uppstår bygdekraftsinstitutet måhända icke längre är så tungt vägande, men icke ansett sig kunna ifrågasätta institutets avskaffande.

Om bygdekraftsinstitutet anses behöva behållas, torde det enligt de sakkunniga vara nödvändigt att göra det mera användbart för att det skall kunna fullgöra avsedd funktion. Några alltför genomgripande ändringar i gällande regler bör visserligen knappast komma i fråga, men vissa modifikationer torde kunna utan större ingrepp ge beaktansvärda fördelar och i sin mån stärka bygdeintressets ställning i samband med exploateringen av vattenkraften.

De sakkunniga har i sitt förslag först upptagit frågan om omfattningen av skyldigheten att tillhandahålla bygdekraft. Härom anföres:

Som bekant varierar den energimängd, vilken per tidsenhet kan uttagas vid en anläggning, alltefter vattentillgångens växlingar. Även värdet å den producerade energien är växlande, beroende på den tid av dygnet, resp. veckan och året, under vilken energien produceras. Genom vattenregleringar och samkörning mellan olika kraftverk kan dessa variationer i fråga om effekt och energivärde till en viss grad utjämnas, men de kvarstår dock, särskilt vid hög utbyggnadsgrad, i betydande utsträckning. För att tillgodose de behov som anges i 4 kap. 1 § första stycket vattenlagen — d. v. s. den kringliggande bygdens behov av kraft till användning i hantverk, småindustri eller lantbruk eller till belysning eller uppvärmning — läres i regel erfordras kraft som är att anse såsom högvärdig, s. k. prima kraft. Fråga uppkommer då i vilken omfattning bygdeintresset kan påfordra att i den andel, som skall tillkomma bygden av den årliga kraftmängden, inrymmes sådan värdefullare kraft. Denna fråga sättes på sin spets först då tillämpning av bygdekraftsskyldigheten påkallas enligt 4 kap. 4 §. Det är emellertid tydligt, att vattendomstolen redan vid bestämmande enligt 4 kap. 1 § av andelens storlek måste bilda sig en viss uppfattning i saken, eftersom andelens storlek skall anpassas bl. a. efter bygdens kraftbehov. Det är i varje fall nödvändigt, att domstolen och parterna har klart för sig i vad mån det andelstal som domstolen fastställer även skall ha avseende å den i varje tidsmoment uttagbara effekten.

I rättstillämpningen har härutinnan hävdats i huvudsak två olika uppfattningar. Enligt den ena uppfattningen skall andelstalet fastställas med hänsyn till det för bygdekraftsändamål föreliggande energibehovet utan hänsyn till i vad mån detta måste täckas med högvärdig eller lågvärdig kraft. Effektuttagningen får sedan närmare bestämmas i samband med tillämpning av bygdekraftsskyldigheten enligt 4 kap. 4 §, därvid man med hänsyn till arten av de behov som föreligger får räkna med att det i huvudsak blir prima kraft som erfordras för bygdekraftsbehovens täckande. Enligt denna uppfattning är således andelstalet icke bestämmande för den effekt som anläggningens ägare vid varje tillfälle är skyldig att tillhandahålla. Den andra åsikten innebär, att andelstalet skall bestämmas så, att förhållandet mellan

den för bygdekraftsbehovets tillgodoseende erforderliga effekten och den vid anläggningen uttagbara effekten icke i något ögonblick blir större än det fastställda andelstalet.

Varken lagtexten eller förarbetena giver säker ledning för ett ståndpunkts-tagande i frågan. Det i 4 kap. 1 § första stycket förekommande uttrycket årlig »kraftmängd» kan rent språkligt knappast tolkas annat än såsom liktydigt med årlig energimängd. I motiven till det 4 kap. 1 § motsvarande stad-gandet i 1917 års sakkunnigförslag (1 kap. 14 §) användes emellertid — churu förslagens lagtext i likhet med den gällande lydelsen av 4 kap. 1 § talar om kraftmängd — uttrycket »kraftbelopp», vilket kan tyda på att de sakkunniga även haft den i anläggningen vid varierande vattentillgång ut-tagbara effekten i tankarna. När det i 4 kap. 1 § andra stycket talas om »det behov av kraft, som inom bygden redan föreligger», måste avses såväl energibehov som effektbehov.

I rättstillämpningen har den berörda frågan prövats bl. a. i samband med handläggningen av vissa på talan av advokatfiskalsämbetet anhängiggjorda mål angående bestämmande av procenten för den bygdekraft, som skulle tillhandahållas från kungsådrams vattenkraft i äldre anläggningar (se N.J.A. 1940 s. 245 och 255). Vattenöverdomstolen, vars motivering fastställdes av Kungl. Maj:t, gjorde därvid i fråga om grunderna för bestämmande av storleken av den andel som skulle tillhandahållas såsom bygdekraft ett prin-ciputtalande av innehåll, att andelen, som icke finge anses vara direkt be-stämmande för storleken av den effekt anläggningens ägare vid varje till-fälle kunde vara skyldig tillhandahålla för bygdekraftsändamål, borde fastställas under bl. a. den förutsättningen att de bygdekraftsberättigade icke skäligen kunde göra anspråk på att såsom bygdekraft erhålla enbart prima kraft. Innebörden av detta uttalande synes ej fullt klar. Man torde emeller-tid av de ifrågavarande rättsfallen kunna utläsa, att det av domstolen fast-ställda andelstalet endast ger besked om den energimängd, som skall reserve-ras för bygdekraftsändamål, medan anläggningens ägare i viss mån lämnas i ovisshet om vilken effektuttagning han har att räkna med. Härvidlag får domstolen, då fråga uppkommer om tillhandahållande av bygdekraft, efter vad som kan finnas skäligt jämkta mellan de berörda intressena i den mån marginal härför finnes.

Skyldigheten att såsom bygdekraft tillhandahålla viss andel av den uttag-bara *energimängden* kan emellertid med hänsyn till vad nu anförts — efter-som de behov som skall tillgodoses genom bygdekraft till allra största delen kan tillgodoses endast med prima kraft — komma att innebära att anlägg-ningens ägare blir ålagd att av den vid anläggningen uttagbara prima kraf-ten tillhandahålla en effektandel, som kan vara flera gånger större än den av vattendomstolen fastställda energiandelen. Enligt ett vid prövningen av ett av de ovan nämnda rättsfallen anført exempel kan mot en *energiandel* av 1,25 procent svara en *effektandel* av den vid lågvatten uttagbara effekten av omkring 9 procent. I ett extremt fall med bygdekraftens energiandel fast-ställd till maximum 10 procent och något andra förutsättningar i övrigt än i det anförda exemplet antagits skulle effektandelen vid lågvatten kunna stiga till praktiskt taget 100 procent. Detta är ett resultat, som måhända ej har förutsetts av lagstiftaren. Fråga är emellertid om icke en lagstadgad begränsning även i avseende å effekten skulle göra institutet ännu krång-ligare än förut. Den ståndpunkt som praxis torde ha intagit — med åtmins-tone huvudsaklig anslutning till den förstnämnda av de ovan omförmälda båda åsikterna — innebär, att anläggningens ägare har möjlighet att med

ledning av det fastställda andelstalet bilda sig en någorlunda säker uppfattning om vad han har att rätta sig efter. Eftersom han äger kännedom om de ändamål, för vilka bygdekraften är avsedd, och vet att energien måste levereras i huvudsak såsom prima kraft, kan han ungefärligen beräkna den största effekt som kommer att utlagas såsom bygdekraft och inrätta sig därefter. I praktiken torde ej behöva befaras, att den för bygdekraftsbehovets tillgodoseende ianspråktaga delen av lågvatteneffekten skall bli oskäligt hög. Det har visat sig att bygdens kraftbehov i regel icke är större än att det kan täckas med en mycket ringa del av den vid vederbörande anläggning uttagbara energimängden. Endast i undantagsfall har vattendomstolen fastställt bygdekraftsandelen till det stadgade maximum 10 procent. I regel understiger andelen 5 procent, och understundom uppgår den icke ens till en procent. (I de fall, då andelen fastställts till maximum eller i närheten därav, torde vederbörande vattendomstol som regel ha följt »effektmetoden» och sålunda utgått från den senare av de ovan angivna båda åsikterna.) Under sådana förhållanden kan frågan knappast anses ha någon större aktualitet. Det synes ej heller erforderligt eller lämpligt att vattendomstolen redan i samband med andelens bestämmande meddelar närmare föreskrifter om effekttulltagning m. m. Att gå alltför mycket i detalj på ett tidigt stadium kan icke gärna komma i fråga.

I detta sammanhang framhåller de sakkunniga, att när under löpande tjuguårsperiod uppkommer en ökning i den vid anläggningen uttagbara kraftmängden — genom ytterligare utbyggnad av strömfallet, vattenreglering eller installerande av nytt maskineri — denna ökning skall komma även de till bygdekraft berättigade till godo. Detta synes framgå av avfattningen av bygdekraftsbestämmelserna och har även uttryckligen framhållits i motiven till desamma.

Även ett annat särskilt spørsmål beröres i detta sammanhang av de sakkunniga, nämligen frågan om betydelsen för bygdekraftsskyldighetens omfattning av att kraftbehovet i bygden i större eller mindre grad blir tillgodosett på frivillighetens väg. Här om anför de sakkunniga:

Bygdekraftsskyldigheten avser att tillgodose kringliggande bygds behov av kraft för vissa ändamål. I den mån detta behov blir tillgodosett på frivillighetens väg skulle sålunda skyldigheten att leverera bygdekraft icke behöva tagas i anspråk. Det måste emellertid beaktas, att bygdekraftsinstitutet har till syfte ej blott att medverka till en tillfredsställande elektrifiering av bygden utan även att utgöra garanti för att bygden bibehålles vid möjligheten att fylla sitt kraftbehov. I den mån bygdens kraftbehov kan med full säkerhet antagas bliva till skäligt pris fyllt medelst kraft från mindre kraftverk inom området, vilka beräknas komma att avsätta sin kraft därstädes för bygdeändamål, lär det icke vara erforderligt att ålägga skyldighet att tillhandahålla bygdekraft. Däremot torde icke samma hänsyn kunna tagas till kraft, som frivilligt levereras från den kraftanläggning, varom fråga är. Bygdekraftsandelen bör bestämmas med sådan marginal, att bygden kan räkna med att erforderlig kraft även i framtiden skall komma bygden till godo. Motsvarande gäller i fråga om kraft, som frivilligt levereras från någon annan mera avlågset belägen större kraftstation. Det är ju icke helt uteslutet, att dennas ägare, i den mån icke skyldighet att leverera bygdekraft till ifrågakommande område föreligger även för honom, kan komma att finna det mera lönande att använda kraften på ändrat sätt.

Beträffande frågan om bestämningen av bygdebegreppet, såvitt angår bygdekraftsinstitutet, framhåller de sakkunniga följande synpunkter i anslutning till förarbetena till vattenlagen.

Det är givetvis en vansklighetsfull uppgift att på ett något så när oförtydligt sätt definiera ett så allmänt begrepp som här är i fråga. Det ligger emellertid nära till hands att då det gäller att vid tillämpning av gällande lag fastställa innebörden av bygdebegreppet i den mening, vari det användes i 4 kap. 1 §, söka ledning av de grundsatser, som varit vägledande vid tillskapandet av bygdekraftsinstitutet. Dessa grundsatser har med återgivande av vissa uttalanden ur vattenlagens förarbeten berörts i det föregående. Det ovan citerade uttalandet i det avsnitt av 1917 års sakkunnighetänkande, som legat till grund för vattenlagens bestämmelser om bygdekraft, torde kunna ge anledning till en ganska restriktiv tolkning av bygdebegreppet. Enligt denna tolkning skulle med bygden kring ett strömfall avses det — uppenbarligen ganska begränsade — område, vars befolkning kunnat tillgodogöra sig strömfallets vattenkraft för sågverks- och kvarndrift eller annan småindustri. Uttalanden i övrigt i samband med tillkomsten av vattenlagen — särskilt av departementschefen i den inledande allmänna motiveringen till det inom departementet omarbetade förslaget — kan emellertid anses ge belägg för att bygdekraftsinstitutet tillkommit på grundval av överväganden med mera allmän syftning. Denna tendens hos det omarbetade förslaget kom till uttryck särskilt däri att maximum för bygdekraftsandelens storlek fastställdes till en tiondel, medan 1917 års sakkunniga stannat vid en tjugondel. Det har ansetts vara ett allmänt intresse av stor betydelse att landsbygdens befolkning erhåller tillgång till elektrisk kraft för belysning, hantverk och småindustri, och avsikten har varit att bygdekraftsinstitutet — såsom en kompensation för de förmåner som enligt vattenlagen tillerkänts kraftintresset — i sin mån skulle medverka till främjande av detta syfte. Det torde ej vara riktigt att vid bygdeområdets bestämmande tillmäta avgörande betydelse åt frågan, huruvida befolkningen i äldre tid tillgodogjort sig vattenkraften i strömfallet. Av vattendomstolarnas beslut rörande storleken av bygdekraftsandelen enligt 4 kap. 1 § vattenlagen kan också utläsas, att man i allt fall på senare tid givit begreppet bygdekraft en vidare tolkning än som angivits i 1917 års sakkunnighetänkande.

Enligt de sakkunnigas mening är det svårt att ge bygdebegreppet en avgränsning som lämnar mer än huvudsaklig ledning för bygdeområdets bestämmande i det särskilda fallet. Man torde vara nödsakad att i varje särskilt fall undersöka vilken räckvidd som naturligen kan anses räknas strömfallet såsom sin kraftkälla. Därvid kan helt säkert icke — såsom blivit ifrågasatt närmast beträffande användningen av regleringsavgifterna — krävas att bygdeområdet skall ligga inom nederbördsområdet. Ej heller bör bygdebegreppet mer eller mindre direkt anknytas till skadeverkningarna av företaget, ehuru dessa givetvis i viss mån bör tagas i beaktande. De sakkunniga anser å andra sidan icke, att bygdebegreppet har en så vidsträckt omfattning, att områden som för sin elektrifiering kräver högspänningsledningar med stor kapacitet kan inbegripas i bygdeområdet. Man bör alltså bortse från fjärröverföring i modern mening. Med ledningar på upp till 10 kilovolt kan man i allmänhet behärska områden på 20—30 km avstånd från kraftkällan. Denna gräns anser de sakkunniga åtminstone ej vara för vid. Man kan dock

icke anses berättigad att stanna därvid. Vid bestämmande av bygdeområdet är det enligt de sakkunniga även av vikt att tillse, att det kommer att innefatta ett ur olika synpunkter rationellt och ändamålsenligt distributionsområde. Det åligger ej kraftverkets ägare att bygga och underhålla ledningar för kraftens överföring till konsumenten. En förutsättning för att bygdekraften över huvud taget skall kunna utnyttjas anser de sakkunniga därför vara, att antingen leverans kan ske över befintligt distributionsnät eller ock möjlighet finnes att anordna ledningar för kraftens överföring.

De sakkunniga har övervägt om möjlighet finnes att i lagtexten närmare än som nu är fallet precisera innebörden av bygdebegreppet. Med hänsyn till de ganska svårbestämda faktorer som bör vara avgörande vid bestämmande av bygdebegreppet har de sakkunniga dock ej funnit detta möjligt. I anslutning härtill anför de sakkunniga:

En utväg att skapa något större klarhet vore att genom ändring i 4 kap. 1 § vattenlagen bereda möjlighet för vattendomstolen att i samband med bestämmande av bygdekraftsandelens storlek fatta bindande beslut i fråga om bygdekraftsområdets omfattning, åtminstone i huvudsakliga drag; enligt nu gällande rätt äger vattendomstolen ej en dylik befogenhet (jfr NJA 1926 s. 356). Med en sålunda ändrad processuell ordning skulle den som önskade komma i åtnjutande av bygdekraft från en anläggning ej behöva sväva i ovisshet, huruvida han över huvud taget tillhörde den krets som vore berättigad till bygdekraft.

Emellertid kan det ej bestridas, att även olägenheter är förenade med en sådan ordning. De redan förut ofta mycket vidlyftiga och tyngande kraftverksmålen skulle bli ytterligare belastade med utredningsmaterial. Visserligen skulle ett bestämmande av bygdeområdet i sammanhang med kraftverksmålets avgörande sannolikt kräva mindre omgång än om frågan skulle behöva tagas upp till prövning vid varje tillfälle då talan väckes om tillämpning av bygdekraftskyldigheten enligt 4 kap. 4 §. Med hänsyn till att behovet av bygdekraftsinstitutets användning i fortsättningen liksom hittills kan antagas bli mindre framträdande kan dock denna synpunkt ej tillmätas avgörande betydelse. Tanken på en ändrad processuell ordning i detta hänseende synes därför böra avvisas. Det kan framhållas att en möjlighet att i viss mån tillgodose syftet med den ifrågasatta anordningen redan föreligger genom bestämmelserna om mellandom i 17 kap. 5 § rättegångsbalken. Om någon väcker talan om rätt att utbekomma bygdekraft och tvist råder, huruvida sökanden tillhör vederbörande kraftanläggnings bygdeområde, torde — om det kan väntas att målet i övrigt kommer att bli av vidlyftig och komplicerad beskaffenhet — utredningen i målet till en början kunna i huvudsak begränsas till att avse denna fråga och, enligt nyssberörda stadgande eller i allt fall grunderna för detsamma, särskild dom meddelas med besked, huruvida sökanden med hänsyn till bygdeområdets utsträckning är berättigad att komma i åtnjutande av bygdekraft. Härigenom undviks att parterna i onödan nedlägger kostnader och arbete på utredningar om den närmare omfattningen av och villkoren för kraftleveransen.

Vad härefter angår frågan om tillämpningen av skyldigheten att tillhandahålla bygdekraft enligt 4 kap. 4 § vattenlagen erinrar de sakkunniga till en början om sitt förut återgivna uttalande, att bygdekraftsinstitutet har en viss funktion att fylla såsom garanti för

att redan tillgänglig frivillig leverans av kraft icke kommer att undandragas bygden. Enligt andra punkten av 4 kap. 4 § i nuvarande lydelse är anläggningens ägare, där ej annorlunda överenskommes, icke pliktig att tillhandahålla sökanden kraft tidigare än två år efter det ansökningen delgivits honom. De sakkunniga förordar att denna bestämmelse modifieras så, att leveransskyldigheten kan träda i kraft tidigare, om eljest särskilda omständigheter föreligger. Ett särskilt skäl till avvikelse från tvåårsfristen bör enligt de sakkunnigas mening anses föreligga framför allt i fall, då syftet med ansökningen är att häva ett avbrott i leveransen av kraft till den ort eller fastighet, varom fråga är. Hänsynen till sökandens intresse torde då påkalla att tiden sättes åtskilligt kortare, vilket i regel icke torde medföra någon större olägenhet för anläggningens ägare.

I detta sammanhang anför de sakkunniga vidare:

Det kan tänkas, att anläggningens ägare gentemot en ansökan om utfående av bygdekraft invänder att från anläggningen redan på grund av frivilliga avtal (ev. även på grund av föreskrifter i dom eller avtal om leverans av ersättningskraft för vid anläggningen tillgodogjord vattenkraft) levereras kraft till bygdeområdet för de ändamål, som avses med bygdekraften, i en omfattning som motsvarar den av vattendomstolen fastställda bygdekraftsandelen. Ett dylikt tillgodoseende från kraftverksägarens sida av bygdeområdets kraftbehov måste givetvis i viss utsträckning räknas honom till godo. Såsom förut påpekats är det bl. a. just det förhållandet, att bygdens kraftbehov tillgodosetts på frivillighetens väg, som medverkat till att förfarandet enligt 4 kap. 4 § ej kommit att bli tillämpat. Å andra sidan läser det emellertid icke låta sig göra att helt överlåta åt anläggningens ägare att bestämma på vad sätt detta behov skall fyllas. En viss prövningsrätt härutinnan måste förbehållas vattendomstolen på samma sätt som om det fall skulle inträffa, att flera konkurrerande ansökningar om bygdekraft föreligger, vilka ej kan alla tillgodoses inom ramen för den fastställda bygdekraftsandelen. Det kan i detta sammanhang erinras om det förut återgivna uttalandet i motiven, att frågan om den för bygdekraftsändamål tillgängliga kraftens fördelning mellan olika avnämare helst bör bringas till lösning i ett sammanhang. Om det skulle befinnas att det behov som åberopas till stöd för ansökningen är väsentligt angelägnare med hänsyn till bygdens intresse än de behov som tillgodosetts genom frivilliga kraftavtal, bör ansökningen kunna bifallas, även om därigenom kommer att levereras kraft till bygden utöver den av vattendomstolen fastställda andelen. Med den utformning som bygdekraftsinstitutet erhållit torde en sådan ordning stå i överensstämmelse med gällande rätt. Det är emellertid tydligt att en domstol endast vid mera ovanliga förhållanden kan tänkas behöva försätta en kraftverksägare, som genom frivilliga avtal lojalt sökt tillgodose bygdens kraftbehov, i en dylik situation, som ju för honom kan medföra kännbara olägenheter.

De sakkunniga behandlar även den situation som uppstår, då två eller flera strömfall är belägna tätt intill varandra. Om detta spörsmål anför de sakkunniga:

Här torde det vara riktigast att såsom utgångspunkt göra klart för sig vilket bygdekraftsområde, som skulle tillkomma vart och ett av strömfallen, därest de övriga strömfallen ej funnits. Därvid uppkommer ett större eller

mindre område, som i bygdekraftshänseende blir gemensamt för de olika strömfallen. När strömfallet A utbygges, kan man icke begränsa dess bygdekraftsområde, därför att strömfallet B beräknas framdeles komma att bli utbyggt. När B sedermera blir utbyggt, bör det å andra sidan icke gå fritt från skyldighet att leverera bygdekraft, därför att ägaren av A tidigare ålagt att tillhandahålla bygden kraft. Hur fördelningen av skyldigheten de olika kraftverken emellan skall ske, kan emellertid bli en komplicerad fråga. Om någon innan B blivit utbyggt redan tagit A:s skyldighet att tillhandahålla bygdekraft i anspråk, kan det föreligga svårigheter att överflytta denna skyldighet på B. Något formellt hinder därför torde ej behöva möta, eftersom ett förordnande enligt 4 kap. 4 § om leverans av bygdekraft läser kunna omprövas vid utgången av den enligt 4 kap. 1 § löpande tjuvuårsperioden, varjämte vattendomstolen torde kunna i samband med förordnandet jämlikt 4 kap. 4 § om leverans av bygdekraft från A — om B beräknas snart bli utbyggt — göra förbehåll, som medger ändring även under löpande tjuvuårsperiod. Däremot kan en ändring vålla praktiska svårigheter, då överföringsledningarna redan ordnats för distribution från A. Den enda framkomliga vägen att, om det befinner påkallat med hänsyn till områdets belägenhet och omständigheterna i övrigt, överflytta skyldigheten på B torde vara att själva distributionen av kraften fortfarande sker från A och att A från B erhåller ersättning i form av kraftöverföring, eller med andra ord att kraften levereras från B genom A:s förmedling. Med det nu allmänt tillämpade systemet med samkörning mellan större kraftverk skulle en sådan anordning kunna genomföras utan nämnvärd omgång och kostnad. Med hänsyn till att skyldighet att tillhandahålla området bygdekraft i och för sig kan anses föreligga för såväl A som B och då enligt tredje punkten i 4 kap. 4 § första stycket kraften må, där det lämpligen kan ske, uttagas å ägaren tillhörig ledning, torde vattendomstolen äga befogenhet att mot B meddela föreskrifter om sådan överföring, därest frivillig överenskommelse därom ej kan träffas. Motsvarande situation kan inträda i fall, då båda strömfallen är utbyggda, när ansökan om rätt att komma i åtnjutande av bygdekraft inkommer. Är förhållandena sådana, att leveransskyldighet bör åläggas B men distributionsnätet redan är anordnat för leverans från A, kan den nyss beskrivna anordningen vidtagas från början. Till förebyggande av tvekan om vattendomstolens befogenhet att meddela föreskrifter i förevarande hänseende torde ett stadgande härom böra meddelas genom tillägg till 4 kap. 4 §.

I fortsättningen framhåller de sakkunniga, att det skulle kunna ifrågasättas att bereda möjlighet till genomförande av en liknande ordning även då kraftverkens bygdekraftsområden ej täcker varandra. Vid bestämmande av bygdekraftsområdet bör enligt de sakkunniga hänsyn tagas bl. a. till distributionsmöjligheterna. Även om vederbörlig hänsyn toges härtill kan det dock i något fall inträffa, att ett område är så beläget att det lämpligen bör eller helt enkelt måste taga sin kraft från strömfallet A, ehuru det ligger inom vad som anses såsom strömfallet B:s bygdekraftsområde. Om möjligheter föreläge att i dylika fall ordna leveransen på sätt ovan skisserats, skulle, anför de sakkunniga, detta sannolikt bidra till att göra bygdekraftsinstitutet mera effektivt. De sakkunniga anser sig dock ej kunna bortse från att man vid tillskapandet av bygdekraftsinstitutet avstått från att reglera frågan om kraftens överföring till konsumenten. Ombesörjandet härav skulle principiellt ankomma på konsumenten, blott med det undantag att kraften,

där det lämpligen kunde ske, kunde tillhandahållas å ägaren tillhörig ledning. Ett frångående av den angivna principen skulle innebära en ej oväsentlig rubbning av institutets karaktär. De sakkunniga anser därför, att en lagstiftning av den antydda arten ej bör övervägas, ehuru den obestriddigen skulle kunna giva bygdekraftsinstitutet något ökad användbarhet och förenkla dess tillämpning.

De sakkunniga anmärker vidare i detta sammanhang, att rätt att komma i åtnjutande av bygdekraft naturligtvis i främsta rummet tillkommer ägare av fastigheter inom bygdeområdet. Med hänsyn till att tvekan yppats, huruvida elektrisk distributionsförening eller distributionsaktiebolag kan göra anspråk på bygdekraft för sina delägares eller kunders räkning, framhåller de sakkunniga, att hinder häremot icke synes föreligga, om erforderliga garantier skapas för att kraften verkligen kommer de avsedda bygdeändamålen till godo. Även kommun, såväl stads- som landskommun, bör kunna uppträda såsom sökande till erhållande av bygdekraft.

I fråga om ersättningen för den kraft, som levereras i fall då bygdekraftsskyldigheten tages i anspråk, anför de sakkunniga — efter erinran om bestämmelsen i 4 kap. 4 § andra stycket — följande.

Gentemot den berörda bestämmelsen har anmärkts, att den vid den praktiska tillämpningen nödvändiggör alltför vidlyftiga utredningar och att den för övrigt med hänsyn till nuvarande prisförhållanden i fråga om den elektriska strömmen icke på ett tillfredsställande sätt tillgodoser det med bestämmelsen avsedda syftet. Elkraftutredningen har framhållit att syftet med bygdekraftsinstitutet — att säkra bygdens behov av kraft — skulle kunna vinnas, om man bestämde priset enligt en för trakten skälig taxa, som i brist på åsämjande emellan parterna skulle fastställas av vattendomstolen efter hörande av statens prisregleringsnämnd för elektrisk ström. I samband härmed har elkraftutredningen anmärkt att i fråga om råkraftpriserna redan nu en utpräglad enhetlighet kommit till stånd genom den normgivande betydelse, som vattenfallsstyrelsens råkrafttaxor erhållit över hela landet, och att ett på grundval härav uppbyggt enhetligt tariffsystem i en snar framtid kan förväntas vara genomfört för större delen av landsbygdsdistributionen.

De sakkunniga anser för sin del att det skulle vara ändamålsenligt att gå ett steg längre än elkraftutredningen föreslagit och låta kraftpriset helt bestämmas efter de grunder som tillämpas vid frivillig leverans av elektrisk kraft. Härigenom kan vattendomstolen frikopplas från befattning med denna del av frågan, varigenom utan äventyrande av bygdekraftsinstitutets syfte skulle vinnas en högst avsevärd förenkling vid vattendomstolens behandling av ärendet. Huvudregeln skulle alltså bliva den att det överlämnas till parterna att enligt gängse grunder träffa frivillig överenskommelse om priset.

Som förut antytts finnes möjlighet att göra kraftpriset till föremål för prisreglering. — — —

Även i fråga om kraft som tillhandahålles såsom bygdekraft torde kunna föreskrivas att prisreglering i enahanda ordning må komma till stånd, därast parterna icke kan överenskomma om priset. Såsom elkraftutredningen i annat sammanhang framhållit (se SOU 1947: 4 s. 29) kan det förutsättas, att prisregleringsnämnden vid sina beslut i prisregleringsfrågor kommer att föreskriva införande av de blivande standardtarifferna. Emellertid är från

den i 1902 års lag föreskrivna prisregleringen undantagna statens taxor ävensom pris, som av kommunal myndighet fastställts för leverans av elektrisk ström inom kommunen.¹ Beträffande sådana taxor lärer med hänsyn till den taxepolitik som från det allmännas sida tillämpas kunna antagas att de uppfyller de fordringar som kan ställas i fråga om skälighet i prissättningen. Det kan därför icke medföra någon olägenhet att då bygdekraft skall tillhandahållas från statligt eller kommunalt kraftverk låta dessa taxor — i brist på annat åsämjande om priset — direkt läggas till grund för prissättningen.

De sakkunniga erinrar vidare om att kraftpriset vid frivillig leverans kan bestämmas även av vissa andra faktorer. Så är exempelvis företag, som erhåller lån från statens vattenkraftsfonder eller som innehar lån, för vilka kommun med Kungl. Maj:ts tillstånd tecknat borgen, skyldiga att underkasta sig vederbörande myndigheters föreskrifter beträffande anläggningars skötsel i olika avseenden.² Dylika föreskrifter kan, framhåller de sakkunniga, innefatta bestämmelser även beträffande prissättningen å den från anläggningen levererade strömmen. Någon särskild hänsyn till dessa förhållanden synes emellertid enligt de sakkunnigas mening icke påkallad vid avfattningen av lagtexten.

De sakkunniga har i sin promemoria jämväl upptagit frågan om kostnaderna för ansökningsförfarande enligt 4 kap. 4 §. Härom anföres i promemorian:

Enligt 11 kap. 65 § åligger det i ansökningsmål i princip sökanden att svara för såväl egna som motpartens kostnader. Vissa av de i 11 kap. 17 § A upptagna, såsom ansökningsmål redovisade typerna av mål är emellertid av den art, att de på sätt och vis kan anses såsom en fortsättning av ett tidigare avgjort ansökningsmål. Så är fallet bl. a. med vissa mål angående tillämpning av 4 kap. vattenlagen. I sådana mål har i praxis understundom frågan om fördelningen av rättegångskostnaderna lösts på sådant sätt, att parterna fått vidkännas envar sina kostnader (jfr förut åberopade rättsfall N. J. A. 1940 s. 245 och 255). Ett sådant förfaringssätt kan ej sägas ha direkt stöd av ordalydelsen i 11 kap. 65 § men torde kunna försvaras med hänsyn till det nära sambandet med det ursprungliga ansökningsmålet. Då konsekvenserna av en ändring av lagens avfattning på denna punkt är ganska vittutseende, vill de sakkunniga inskränka sig till att hänvisa till det förfaringssätt som tillämpats på grundval av gällande rätt. Det kan framhållas, att med den förenkling av bygdekraftsinstitutet som här förordats kostnaderna för förfarandet torde högst väsentligt kunna nedbringas.

Med anledning av elkraftutredningens påpekande av det förhållandet, att koncession av Kungl. Maj:t fordras för distributionsanläggning och att frågan om omfattningen av distributionsområdet för bygdekraft vore beroende på prövning av två olika myndigheter, uttalar de sakkunniga, att det torde få förutsättas, att erforderligt samråd mellan vederbörande myndigheter härutinnan äger rum. Något särskilt stadgande härom — efter mönster av vad som föreskrivits beträffande tillhandahållande av ersättningskraft en-

¹ 1902 års lag är numera ändrad härutinnan.

² Jfr SFS 1919: 787.

ligt vattenlagen, se 11 kap. 41 § vattenlagen — har ej synt de sakkunniga erforderligt.

Vad slutligen angår *ö v e r g å n g s f ö r h å l l a n d e n a* anser de sakkunniga, att de föreslagna ändrade bestämmelserna angående bygdekraft utan olägenhet kan göras tillämpliga även på anläggningar, till vilka tillstånd meddelats före bestämmelsernas ikraftträdande. Därest före ikraftträdandet förordnande meddelats om tillhandahållande av kraft enligt 4 kap. 4 §, bör emellertid de i förordnandet på grundval av äldre lag stadgade villkoren gälla intill utgången av den tjuguarsperiod, för vilken skyldighet att tillhandahålla kraft åt bygden föreligger. Först vid utgången av denna period bör beträffande den kraftleverans som förordnandet avser nya lagen enligt de sakkunniga bli tillämplig, i den mån omprövning påkallas.

Ledamoten av de sakkunniga herr *Skoglund* har i ett vid de sakkunnigas promemoria fogat särskilt yttrande uttalat, att det med hänsyn till förhållandena i landet i dess helhet knappast syntes erforderligt att giva bygdekraftsinstitutet en mera vidsträckt räckvidd än det erhållit i det av de sakkunniga framlagda förslaget. Herr *Skoglund* förutsatte dock på anförda skäl därvid, att förslaget icke skulle utgöra hinder för en blivande allsidig utredning av de norrländska kraftförsörjningsfrågorna.

Yttranden över vattenlagssakkunnigas förslag

I remissyttrandena över vattenlagssakkunnigas förslag uttalas en tämligen enhällig anslutning till den principiella ståndpunkt till bygdekraftsinstitutet som de sakkunniga intagit. Det vitsordas i allmänhet att institutet, ehuru det ej kommit till praktisk användning, ändock fyllt och alltjämt fyller en viss funktion ävensom att förenklingar av de bestämmelser som rör bygdekraften är påkallade.

En avvikande ståndpunkt deklareraras emellertid särskilt av *länsstyrelserna i Västernorrlands och Västerbottens län*, som avstyrker de sakkunnigas förslag under framhållande, att frågan om bygdens tillgodoseende med elektrisk kraft bör prövas ur betydligt vidare synpunkter än de sakkunniga lagt på densamma. *Vattenrättsdomaren i Mellanbyggdendens vattendomstol* framhåller, att frågan om bygdekraften nära sammanhänger med frågan om avsättande av tillräckliga kraftmängder för aktuella och framtida behov inom de övre norrländska länen.

Svenska vattenkraftföreningen ifrågasätter i sitt yttrande om något bärande skäl numera finnes för bygdekraftsinstitutets bibehållande.

I vad angår yttranden över de särskilda delarna av de sakkunnigas förslag tillåter sig utskottet att hänvisa till propositionen s. 30—33.

Norrländska vattenkraftutredningens förslag

Norrländska vattenkraftutredningen betonar i sitt betänkande, att frågan om bygdekraftsinstitutet helt naturligt bör bedömas mot bakgrunden av de

förhållanden, som faktiskt råder beträffande elkraftförsörjningen i vårt land. Såsom utmärkande för vår nuvarande kraftproduktion framhålles i anslutning därtill samkörningen mellan olika kraftverk, varmed menas, att flera kraftstationer samtidigt matar in kraft på ett hopkopplat överföringsnät och sålunda gemensamt svarar för den totala erforderliga kraftproduktionen inom nätområdet. Tidigare skedde samkörningen endast inom lokalt begränsade områden, men i dag drives så gott som alla landets kraftstationer ständigt sammankopplade. Av de olika fördelar, som följer med denna samkörning, nämner utredningen, att den möjliggör att erforderlig råkraft praktiskt taget alltid kan tillställas de olika distributionsföretagen, vilket dock självfallet ej gäller, om de totala produktionsresurserna är otillräckliga. Utredningen konstaterar vidare, att elektrifieringen i vårt land är så gott som fullständig, samt fortsätter:

Vid genomförandet av arbetet härmed har det icke någon gång inträffat, att bygdekraftsinstitutet kommit till omedelbar praktisk användning, oaktat regler härom nu funnits i snart 40 år. Orsakerna härtill är helt visst flera. Av vikt torde ha varit sådana omständigheter som att ägare av kraftverk ej är skyldig att svara för kraftens överförande till konsumenten samt att de nuvarande reglerna i flera avseenden visat sig vara svårtolkade och kräva vidlyftiga och tidsödande utredningar. Betydsefullt torde vidare ha varit, att bygdekraftsinstitutet ej anpassats efter den utveckling, som försiggått inom elförsörjningens område. Karakteristiskt för elförsörjningen är bl. a., att detaljförbrukare icke behöver var och en för sig taga befattning med elkraftens distribution. Utvecklingen har lett därhän, att distributionen omhänderhas av särskilda distributionsföretag, vederbörande kommun eller kraftproducenten. Härigenom har det blivit möjligt att hålla distributionskostnaderna relativt låga och att ordna distributionen mera rationellt än eljest skulle ha skett. De tariffer, som gäller för inköp av råkraft, har efter hand genomgått en viss normalisering genom att vattenfallsstyrelsens taxor — — — kommit att tjäna som förebild för andra kraftföretag. Dessa taxor är så utformade, att inflytande avgifter täcker kostnaderna för kraftens produktion samt lämnar viss förräntning av det investerade kapitalet. För den enskilde konsument, som får sin elkraft via ett distributionsföretag, utgör emellertid kostnaden för råkraften i regel endast en mindre del av den totala kraftkostnaden.

Institutets framtida betydelse blir enligt utredningen beroende av hur vår kraftförsörjning då kommer att gestalta sig. Vår kraftproduktion har hittills i stort sett varit baserad enbart på vattenkraft. Utredningen räknar emellertid med, att vattenkraftens andel i landets elkraftförsörjning småningom kommer att minska. För att producera erforderlig kraft torde enligt utredningens bedömning i stället främst atomkraftverk komma i fråga. Någon på erfarenhet **grundad kännedom** om det blivande priset för kraft, som produceras i atomkraftverk, har vi ännu icke. Utredningen anser det emellertid icke föreligga anledning att antaga något annat än att priset för atomkraft under avsevärd tid **framåt kommer att bli högre än priset för vattenkraft**. I ett sådant läge måste intresset för bygdekraft komma att stiga, då ju denna är avsedd att levereras till vattenkraftpris.

Utredningen anser det önskvärt, att vissa fördelar tillförsäkras bygderna kring de större vattenkraftstationerna vid vattenkraftens exploaterande. Då bygdekraftsinstitutet utformats för omkring 40 år sedan, kan det givetvis med hänsyn till den därefter skedda utvecklingen inom olika områden ifrågasättas, om dessa fördelar alltjämt bör ha den form, som rätten till bygdekraft utgör. Inom utredningen har också framförts den tanken, att rätten till bygdekraft skulle kompletteras med eller avlösas av skyldighet för ägare av större kraftverk att erlægga en avgift till främjande av bygdens utveckling, vilken avgift skulle bestämmas i förhållande till den producerade kraftmängden. Utredningen har emellertid ansett sig icke böra framlägga något förslag i sådant hänseende och har sålunda utgått från att bygdekraftsinstitutet bibehålles. För att det skall få någon reell betydelse i fortsättningen, anser utredningen det emellertid angeläget att reglerna utformas så, att bygdekraften kan ingå som ett naturligt led i bygdens kraftförsörjning. Såsom i det följande närmare skall utvecklas föreslår utredningen därför, att bygdekraften skall tillställas ortens distributionsföretag.

I fråga om bygdekraftens användningsområde föreslår utredningen viss jämkning i gällande bestämmelser. Efter att ha erinrat om att bygdekraft enligt dessa kan komma till användning i hantverk, småindustri eller lantbruk eller till belysning eller uppvärmning anför utredningen sålunda följande.

Med viss reservation kan det sägas, att den gängse detaljdistributionen avser att täcka just dessa användningsområden för elkraften. Reservationen gäller, att vid detaljdistribution levereras kraft även till annan industri än småindustri. Denna industri kan här kallas mellanstor industri. För övrig industri, storförbrukarna av kraft, gäller i regel, att den mottager inköpt kraft vid högspänning. En sådan storförbrukare ombesörjer själv nedtransformeringen till förbrukningsspänning och tar härigenom på sig kostnader, som för andra abonnentkategorier åvilar distributionsföretagen. Den kraftmängd, som storförbrukarna inköper, är normalt avsevärt större än vad exempelvis en småindustri inköper. Av dessa anledningar kan storförbrukarna i regel köpa sin kraft till lägre priser än andra kraftkonsumenter. Undersöker man, hur prisförhållandena gestaltar sig för olika kraftförbrukare i en kraftverksbygd, kan man följaktligen konstatera, att storförbrukarna faktiskt är i ett fördelaktigt läge samt att bygdekraftsbestämmelserna medför ett skydd för småindustrien och övriga detaljförbrukare utom den mellanstora industrien. För denna är förhållandena mindre förmånliga än för övriga kraftförbrukare. Något bärande skäl till att denna industrigrupp skall hållas i sämre läge än andra kraftförbrukare i en kraftverksbygd torde emellertid inte förefinnas, och utredningen finner det påkallat, att bygdekraftsbestämmelserna omfattar också den mellanstora industrien. Enklast torde detta kunna ske, om det stadgas, att bygdekraft i första hand skall vara avsedd för förbrukare, till vilka kraft normalt levereras vid lågspänning.

Vad härefter beträffar frågan om omfattningen av skyldigheten att tillhandahålla bygdekraft har utredningen till en början berört spörsmålet om bygdekraftsandelens storlek. Utredningen fram-

håller därvid, att det med hänsyn till förslaget om utsträckning av bygdekraftens användningsområde måhända vore följdriktigt att samtidigt föreslå en höjning av bygdekraftsandelens maximum från tio procent till ett högre värde. Något förslag i sådan riktning framlägges emellertid icke, men utredningen förutsätter att frågan upptages till ny prövning, om förhållandena framdeles skulle så påfordra. I sin motivering för den intagna ståndpunkten framhåller utredningen, att vattendomstolarna hittills endast i undantagsfall fastställt bygdekraftsandelen till maximum och att den i regel understiger fem procent.¹ Under sådana förhållanden torde det enligt utredningens mening i regel finnas utrymme också för en vidgad användning av bygdekraft. Rörande det fåtal fall, då bygdekraftsandelen fastställts till tio procent, anmärker utredningen, att det är ovisst, om bygden skulle ha förbrukat så mycket kraft, därest bygdekraftsinstitutet kommit till användning, samt att bygdekraft i dessa fall möjligen skulle ha kunnat levereras till annan industri än småindustri.

Utredningen har också övervägt frågan om grunderna för bestämmandet av bygdekraftsandelens storlek. Därom anför utredningen:

Enligt nuvarande regler skall domstolen vid bestämmande av bygdekraftsskyldigheten taga hänsyn dels till omfattningen av den rätt anläggningens ägare erhållit att för vattenkraftens tillgodogörande förändra förut rådande vattenstånds- och avrinningsförhållanden, dels ock å ena sidan till det behov av kraft, som inom bygden redan föreligger eller i en nära framtid är att motse, och å andra sidan till den tillgång på kraft, som eljest må vara att påräkna för ändamålet. Uppenbarligen måste ett bedömande enligt angivna grunder te sig i hög grad godtyckligt; förändringar i vattenförhållanden står ju inte i något samband med föreliggande kraftbehov. Mot de nuvarande bestämmelserna kan också anmärkas, att det måste vara oegentligt att beakta annan kraft, som må vara att påräkna för bygden. Bygden har ju ingen laglig garanti för att sådan kraft alltid skall erhållas. Utredningen vill för sin del förorda, att skyldigheten för ägare av större vattenkraftanläggningar att avstå viss kraftmängd bestämmas med ledning i första hand av bygdens kraftbehov.

I detta sammanhang har utredningen även berört bygdekraftsbeloppets tekniska bestämning. Efter en redogörelse för vattenlagssakkunnigas uttalanden i detta hänseende och remissorganens yttranden däröver framhåller utredningen, att frågan om och i vilken utsträckning bestämmelser bör meddelas rörande bygdekraftskonsumenternas effektuttagning i viss mån kommer i ett annat läge, därest kraften såsom utredningen föreslagit skall levereras till ett distributionsföretag. Att överblicka distributionsföretagets effektbehov anser utredningen nämligen icke vara förenat med så mycket arbete som att bedöma enskilda konsumenters effektbehov. Det synes därför som om domstolen skulle kunna fastställa även effektuttagningen i samband med att bygdekraftsskyldigheten fastställs. Utredningen förordar sålunda, att i vattenlagen intages stadgande av detta innehåll. Vid domsto-

¹ Utredningen har från vattendomstolarna införskaffat uppgifter å de andelstal, som fastställts för olika kraftverk. En utredningens betänkande bilagd sammanställning över dessa uppgifter är fogad prop. 1962: 24 såsom *Bilaga C*.

lens bedömande bör därvid hänsyn tagas till å ena sidan bygdens effektbehov och å andra sidan kraftverksägarens förmåga att fullgöra andra kraftleveranser än dem till bygden. Däremot anser utredningen i likhet med de sakkunniga skäl ej föreligga att i lagtexten precisera storleken av effektuttaget.

Rörande bestämningen av bygdebegreppet anför utredningen till en början följande allmänna synpunkter.

I gällande föreskrifter om bygdekraft definieras ej närmare, vad som är att räkna till kraftverks »kringliggande bygd». Domstolarna äger ej befogenhet att ingå på detta spörsmål i samband med bestämmande av bygdekraftsandelens storlek. Först då någon jämlikt reglerna i 4 § begär att få uttaga bygdekraft, kan domstolen pröva, om vederbörande sökande tillhör bygdekraftsområdet. Anledningen till detta förhållande är, att anspråk att komma i åtnjutande av bygdekraft skall anhängiggöras som ansökningsmål hos vattendomstol. Denna ordning har valts för att bereda samtliga intresserade tillfälle att framföra sina önskemål och för att möjliggöra, att frågan om den för ändamålet tillgängliga kraftens fördelning mellan olika avnämare ävensom övriga i samband därmed stående spörsmål utan alltför mycken omgång i ett sammanhang bringas till lösning.¹

Genom denna uppläggning har frågan om bygdekraften kommit att förskjutas i ett för alla bygdekraftsberättigade ofördelaktigt läge. Det gemensamma önskemålet, att bygdekraft levereras, har fått träda i bakgrunden, medan intresset koncentrerats kring frågan om den lämpligaste fördelningen mellan olika avnämare.

I fortsättningen anmärker utredningen, att bygdeområdet torde kunna bestämmas lättare än enligt nuvarande ordning, om bestämmelserna ändras så, att bygdekraften skall tillställas bygdens distributionsföretag. Enligt utredningens mening behöver man nämligen i detta fall icke längre räkna med ett obestämt antal enskilda personer som konkurrenter om bygdekraften. Bygdeområdets utsträckning måste därför kunna fastställas samtidigt med att bygdekraftsandelen blir bestämd, utan att arbetet för domstolar och parter behöver bli av någon avskräckande storleksordning. Kommer institutet till användning, blir det för övrigt fråga om endast en överflyttning av arbete från ett senare till ett tidigare skede i den egentliga bygdekraftsprocessen. Vidare betonas, att bygdeområdet ofta torde kunna givas en sådan omfattning, att det motsvarar en distributionsförenings hela område.

Utredningen behandlar också frågan om innebörden av bygdebegreppet. Härom anföres följande.

Innebörden av bygdebegreppet är, såsom vattenlagssakkunniga framhåller, vanskelig att på ett något så är oförtydligt sätt definiera. De lokala förhållandena skiftar alltför rikt i olika delar av vårt land. Vägledande bör vara, att till bygden skall anses höra det område, som vid en ändamålsenligt genomförd eldistribution skulle erhålla kraft från det aktuella strömfallet. Ligger kraftverk nära varandra, kan förhållandena vara sådana, att de olika bygdeområdena helt eller delvis sammanfaller. I dylika situationer bör kraftverken avstå bygdekraft till de gemensamma områdena i förhållande

¹ 1917 års bet. s. 186.

till verkens produktionsförmåga. Såsom vattenlagssakkunniga funnit, kan bygden icke gärna anses ha en så vidsträckt omfattning, att områden, som för sin elektrifiering från det aktuella kraftverket skulle kräva högspänningsledningar med stor kapacitet, anses inbegripna.

Beträffande tillämpningen av skyldigheten att tillhandahålla bygdekraft ansluter sig utredningen till vattenlags-sakkunnigas förslag om sådan ändring i bestämmelserna, att kraftverksägare kan åläggas att leverera bygdekraft tidigare än två år efter det att begäran därom delgivits honom, försåvitt särskilda omständigheter föreligger.

Såsom framgår av vad tidigare anförts har utredningen även kommit in på frågan om distributionen av bygdekraften. Utredningen understryker i detta sammanhang betydelsen av att man beaktar de förhållanden, som i en framtid kan komma att råda på elkraftförsörjningens område. Frågan om en rationalisering av de nuvarande förhållandena är i hög grad aktuell. Skulle rationaliseringsarbetet komma till stånd, kommer enligt utredningens mening en omorganisation av distributionen att ingå däri som ett betydelsefullt led. Vid en sådan torde de företag komma att avvecklas, som ej äger förutsättningar för ändamålsenlig verksamhet, och distributionen övertagas av andra företag eller av vederbörande kommuner. Efter att ha redogjort för innebörden av 1957 års ändringar i 1902 års elektricitetslag förklarar utredningen att den — utan att närmare beröra rationaliseringsfrågan — anser sig kunna hävda, att det måste vara väl förenligt med de aktuella rationaliseringssträvandena att låta bygdekraften tillställas bygdens distributionsföretag. Genomföres denna förändring, torde enligt utredningens mening bygdeintresset sannolikt bli väl tillvarataget i de fall, då distributionen ombesörjes av distributionsföretag, som är fristående från kraftföretaget. För de fall, då distributionen ombesörjes av vederbörande kraftföretag självt, anser utredningen det däremot påkallat med viss kontroll av att fördelarna av bygdekraften kommer bygden till godo. Utredningen förordar att dylik kontroll, som främst synes böra gälla råkraftpriset, skall utövas via prisregleringsnämnden för elektrisk ström. Därigenom bleve det enligt utredningen möjligt att samtidigt granska både produktions- och distributionskostnaderna. En kontroll av enbart produktionskostnaden anser utredningen meningslös, då sagda kostnad ofta blott är en ringa del av totalkostnaden.

Vidare anför utredningen:

För att bygdekraftsinstitutet skall bli av praktisk betydelse för kraftverksbygderna, torde det emellertid icke alltid vara tillräckligt med en sådan omläggning av bygdekraftens distribution. Uppmärksamhet måste också ägnas frågan om villkoren för producentens leverans av bygdekraft. Som tidigare påpekats gäller, att kraftverksägaren principiellt inte har någon skyldighet beträffande kraftens överförande till avnämaren. Bestyret härmed åvilar den sistnämnde. Trots detta finnes ingen föreskrift, som tryggar bygdekraftskonsumentens intresse av att kraftverket från början utföres så, att uttagande av bygdekraft ej försvåras eller förhindras. Tidigare må detta förhållande icke ha framstått såsom otillfredsställande, men till följd av de framsteg, som gjorts bl. a. på överföringsteknikens område, synes en ändring nu påkallad.

För närvarande är åtskilliga kraftverk så beskaffade, att de icke lämpligen kan betjäna den kringliggande bygden. Detta gäller flera kraftverk, som uppförts i Norrland. De har, vilket i och för sig varit motiverat, byggts med tanke på att kraften skulle överföras till Syd- eller Mellansverige. För detta ändamål upptransformeras generatorspänningen genast till en relativt hög överföringsspänning, 120 000 volt eller högre. Ville en konsument uttaga bygdekraft från ett sådant kraftverk, skulle detta kunna föranleda mycket stora kostnader. Motsvarande förhållanden kan föreligga vid kraftstationer, vilka utformats som toppkraftverk. Ett sådant kraftverk är byggt för att leverera kraft endast under en kortare del av en viss tidrymd, då belastningen är särskilt hög eller krafttillgången i övrigt ringa.

En företagare kan sålunda låta utforma en anläggning på sådant sätt, att bygdekraft ej kan levereras. För att förhindra ett illojalt utnyttjande av denna möjlighet kan olika anordningar komma i fråga. Exempelvis kan bygdekraftskonsumenten erhålla medbestämmanderätt vid kraftverkets utformning. Då en sådan medbestämmanderätt emellertid kan medföra opåkallade svårigheter för företagaren, synes det vara lämpligare att i vattenlagen inskriva skyldighet för ägare av större vattenkraftanläggningar att låta utföra dessa så, att tillgodogörande av bygdekraft icke försvåras eller förhindras, t. ex. genom att uttag för kraft vid en för bygden lämplig leveransspänning saknas i kraftverket.

Dessa synpunkter har framförts med utgående från att varje kraftanläggning kunde uppfattas som en självständig enhet beträffande kraftproduktionen. Som förut framhållits, motsvarar emellertid detta betraktelsesätt i våra dagar icke de verkliga förhållandena. Praktiskt taget samtliga kraftstationer drives nämligen numera kontinuerligt sammankopplade. Varje kraftverks produktion ingår alltså som ett led i landets totala kraftproduktion. Om man på rationellt sätt skall kunna inordna bygdekraften i denna, är det nödvändigt att också beakta de förhållanden, som föreligger för kraftproducenterna. Leverans av bygdekraft torde i allmänhet icke vara förknippad med några större svårigheter för kraftverksägaren, men i vissa fall är den det uppenbart. Som exempel härå kan nämnas förhållandena vid en toppkraftstation. En dylik skall ju leverera kraft endast vid speciella tillfällen. Bygdekraftsändamålen är emellertid av sådant slag, att erforderlig kraft måste produceras kontinuerligt året runt. Om bygdekraft levererades från ett toppkraftverk, skulle värdet av verkets övriga kraftproduktion minska högst väsentligt. En sådan värdeminskning skulle emellertid kunna förhindras, om »bygdekraften» levererades från något annat kraftverk. Skyldighet att leverera bygdekraft bör därför kunna fullgöras genom tillhandahållande av kraft, som producerats i annat kraftverk. I vattenlagen synes sålunda böra stadgas, att ägare av kraftverk, från vilket bygdekraft skall levereras, må fullgöra sin skyldighet genom att tillhandahålla kraft från annan anläggning, därest så finnes påkallat med hänsyn till kraftproduktionens ändamålsenlighet, samt att i sådant fall kraftverket ej behöver utföras med hänsyn tagen till möjligheten att där uttaga bygdekraft. Självfallet bör i en dylik situation någon merkostnad ej tillfogas bygdekraftsavnämaren.

Även ett annat särskilt spörsmål behandlas av utredningen, nämligen förhållandet mellan bygdekraftsskyldigheten och vattenregleringar. Utredningen framhåller sålunda, att i den mån de naturliga variationerna i vattenföringen utjämnas genom sådana regleringar, som syftar till att göra kraftproduktionen jämnare, fördelarna härav bör komma också bygdekraftsavnämarna till godo. Emellertid är icke alla regleringar fördelaktiga för byg-

dekraftsintresset. Vid vissa regleringar begränsas tappningen från magasinen så, att kraftproduktionen tidvis blir ingen eller endast obetydlig. I sådana fall anser utredningen det nödvändigt att skydda bygdekraftskonsumenter-na. Detta torde enligt utredningens mening kunna ske i överensstämmelse med vad enligt utredningens förslag skall gälla beträffande kraftverk, som får ett sådant utförande, att uttagande av bygdekraft försvåras eller förhindras. Utredningen förordar alltså, att ägare av kraftverk, till vars förmån reglering av nyss omnämnd art genomföres, skall — då kraftproduktionen nedgår till följd av regleringen — fullgöra bygdekraftsskyldigheten genom att överföra kraft till bygden från annat kraftverk.

I fråga om k r a f t p r i s e t vid leverans av bygdekraft erinrar utredningen om vattenlagssakkunnigas förslag, att priset skall bestämmas efter samma grunder som eljest tillämpas vid leverans av elektrisk kraft. Den viktigaste fördelen med ett sådant arrangemang är enligt utredningens mening, att priset kan bestämmas betydligt enklare än enligt gällande regler. Utredningen anser emellertid den föreslagna omläggningen vara förknippad med oförmånliga verkningar för bygdekraftsintresset och anför därom följande.

Härvidlag kan först framhållas, att omläggningen skulle innebära, att bygdekraftspriset komme att bli beroende icke enbart av vattenkraftspriset utan även av ångkraftspriset och i en framtid atomkraftspriset. I den mån de senare priserna blir höga och överstiger vattenkraftspriset, måste omläggningen vara till nackdel för befolkningen i kraftverksbygderna. Enligt undersökningar, som utredningen företagit, kan produktionskostnaderna uppgå till mycket olika värden vid skilda kraftverk. I bygder, vilkas kraftverk levererar billig kraft, skulle de sakkunnigas förslag medföra en betydande fördyring av den levererade bygdekraften. Vidare komme en omläggning att medföra en påtaglig fördyring, därest elkrafttaxorna skulle bestämmas efter andra linjer än för närvarande. — — — Genomfördes vattenlagssakkunnigas förslag, komme befolkningen sålunda att förlora det skydd, lagstiftaren velat tillskapa genom nuvarande prisbestämmelser, och bygdekraftsinstitutet komme därefter endast att ha den betydelsen, att bygden finge prioritet till viss del av produktionen vid en vattenkraftanläggning. Då det kan förmodas, att kraft alltid kommer att kunna köpas enligt gängse taxor, synes denna prioritetsverkan vara av föga värde.

Enligt utredningens uppfattning bör bygdekraftspriset stå i viss relation till priset för den kraft, som produceras vid vederbörande anläggning. Den princip, på vilken de nuvarande bestämmelserna vilar, bör sålunda ej över-givas vid en reformering av institutet.

Med anledning av att nuvarande föreskrifter ansetts leda till ett för högt pris på bygdekraften framhåller utredningen, att det stadgade tillägget av två procent å anläggningskapitalet må ha varit befogat vid tiden för vatten-lagens tillkomst med hänsyn till de ekonomiska risker, som då ansågs vara förknippade med utbyggnaden av vattenkraften, men att vattenkraftverk numera i allmänhet anses vara goda investeringsobjekt. Med hänsyn härtill anser utredningen, att det lagstadgade tillägget kan minskas, ehuru riktpunkten fortfarande bör vara, att kraftverksägaren skall få gottgörelse för

sin självkostnad jämte skälig vinst. Icke i något fall bör dock enligt utredningens mening bygdekraftspriset överstiga det pris, som skulle gälla enligt rådande taxor. Utredningen anser det icke vara lämpligt att fixera tillägget till kraftverksägarens självkostnad till viss storlek.

Utredningen anför vidare:

Från olika håll har vitsordats, att de nuvarande reglerna lätt kan orsaka, att prisbestämningen blir synnerligen besvärlig och tidskrävande. Det synes därför vara erforderligt, att bestämmelserna ändras så, att prisbestämningen kan ske lättare. Detta blir möjligt, ifall det föreskrives, att parterna själva skall söka nå en uppgörelse i första hand och att domstol skall bestämma priset endast i de fall, då sådan uppgörelse icke kunnat uppnås. Vidare bör gälla, att domstolens beräkningar icke behöver vara minutiösa i varje detalj. En rimlig prissättning torde kunna uppnås, därest det föreskrives, att parterna äger träffa överenskommelse om bygdekraftspriset och att domstolen i de fall, då dylik uppgörelse ej kan åvägabringas, skall fastställa priset till ett belopp, som kan antagas svara mot kraftverksägarens självkostnad jämte tillägg för skälig vinstmarginal.

Beträffande förhandlingarna i prisfrågan mellan parterna föreslås dessa skola ske under ledning från vattendomstolen. Arbetet härmed skulle enligt utredningens uppfattning försvåras, om det skulle ankomma på vattendomstolen att även avgöra prisfrågan. Utredningen anser det därför vara lämpligt att låta vattenöverdomstolen avgöra prisfrågan som första instans, om överenskommelse mellan parterna icke skulle kunna träffas.

Utredningen har i sitt betänkande anslutit sig till tanken på en revision av gällande bestämmelser beträffande kostnaderna för ansökningsförfarande enligt 4 kap. 4 §. Därvid bör emellertid enligt utredningens mening beaktas att med den förändring av bygdekraftsinstitutet, som utredningen förordar, kostnaderna för förfarandet torde nedbringas högst väsentligt, varför det icke kan vara påkallat att tillmötesgå framställda önskemål därom, att sökanden-bygdekraftskonsumenten skall erhålla ersättning för sina kostnader. Utredningen anser det innebära en rimlig avvägning, om vardera parten själv får stå för sina kostnader.

Vad slutligen beträffar giltighetstiden för vattendomstolens avgörande i fråga om kraftverksägares skyldighet att avstå kraft till kringliggande bygd anser utredningen den tidrymd av tjugو år, som nu gäller, vara alltför lång. Det måste enligt utredningens uppfattning vara förenat med mycken osäkerhet att bedöma bygdens kraftbehov för en sådan tidrymd. Med hänsyn härtill och till att samhällsförhållandena nu ändrar sig mycket snabbare än vid tiden för vattenlagens tillkomst föreslår utredningen, att omprövning skall ske oftare än för närvarande, förslagsvis vart tionde år.

Yttranden över norrländska vattenkraftutredningens förslag

I de remissyttranden som avgivits över norrländska vattenkraftutredningens betänkande har utredningens ståndpunkt i frågan om bygdekraftsinstitu-

tets fortsatta behållande i allmänhet tillstyrkts eller lämnats utan erinran. Flera remissorgan betonar sålunda, att institutet kan utgöra en viss säkerhet för att bygdena kring kraftverken även i framtiden tillförsäkras elektrisk kraft i erforderlig mängd. *Länsstyrelsen i Gävleborgs län* anser utredningens förslag obetingat vara att föredraga framför alternativet att rätten till bygdekraft skulle kompletteras med eller avlösas av skyldighet för ägare av större kraftverk att erlægga avgift till främjande av kringliggande bygds utveckling. *Fjällkommunernas samarbetskommitté* anser det rimligt, att den bygd, som beröres av en kraftstation, får sitt behov av elektrisk kraft säkerställt. Detta behov kan, framhåller kommittén, just genom vattenbyggnaden bli större än vad det var tidigare, nämligen när näringslivet — oftast skogsbruk och jordbruk — skadas genom byggnaden och det gäller att genom småindustri eller större industri skaffa bygden en kompensation, så att bygden förblir livskraftig.

En mer eller mindre avvisande hållning intages av *kammarkollegiet* samt *vattenfallsstyrelsen* och *Svenska vattenkraftföreningen*. De båda sistnämnda organen yrkar emellertid icke att reglerna om bygdekraft i vattenlagen skall upphävas, om institutets bibehållande av befolkningen inom ifrågavarande kraftverksbygder anses innebära ett trygghetsmoment.

I yttrande av vattenrättsdomaren i *Mellanbygdens vattendomstol* förordas en undersökning, huruvida icke annan utväg än bygdekraftsinstitutet står till förfogande för att trygga den av ett kraftverksföretag berörda bygdens berättigade anspråk på tillgång till elkraft på rimliga villkor.

Vattenöverdomstolen och *Sveriges industriförbund* förordar, att bygdekraftsinstitutet avskaffas.

Vad härefter beträffar utredningens olika detaljförslag i fråga om bygdekraftsinstitutets reformering må först konstateras, att någon erinran från remissorganens sida icke framställts mot att bygdekraftens användningsområde utökas till att omfatta även den s. k. mellanstora industrien.

Vattenfallsstyrelsen och *Svenska vattenkraftföreningen* framhåller, att för såväl små som stora leveranser i princip gäller, att taxorna motsvarar kostnaderna för leveransens fullgörande. Att härvid de stora leveransernas resulterande kraftavgifter per förbrukad kilowattimme blir lägre än de små leveransernas innebär ej, att de stora leveranserna är satta i någon förmånsställning relativt de mindre. De ifrågavarande remissorganen anser sålunda den av utredningen anförda motiveringen för utvidgandet av kretsen av de bygdekraftsberättigade knappast vara godtagbar; dock finnes från deras sida intet att invända mot att även den mellanstora industrien berättigas att få bygdekraft, om denna industrigrupp, såsom utredningen synes ha förutsett, inrymmes under begreppet »normal lågspänningsleverans». Samtidigt framhålles dock, att åtskilliga besvärliga tillämpningsfall kommer att uppstå.

En utvidgning av bygdekraftens användningsområde utöver den av utredningen föreslagna så att jämväl storindustri kan ifrågakomma som bygdekraftskonsument förordas av flera remissinstanser, främst sådana med lokal anknytning till Norrland.

Utredningens förslag i frågor som rör omfattningen av skyldigheten att tillhandahålla bygdekraft har i stor utsträckning tillstyrkts av remissorganen eller av dem lämnats utan erinran.

I fråga om bygdekraftsandelens maximum påyrkar *länsstyrelsen i Norrbottens län* en höjning till ett högre värde än tio procent, om bygdekraftens användningsområde utsträcker sig även de medelstora och större industrierna. I varje fall bör vattendomstolen enligt länsstyrelsens mening givas möjlighet att i extraordinära fall gå utöver den nuvarande gränsen. *Fjällkommunernas samarbetskommitté* anser, att bygdekraftsmängden icke skall vara begränsad utan att vattendomstol skall ha möjlighet att bestämma en mycket stor andel. I samma riktning uttalar sig *Norrbottens länsavdelning av Svenska landskommunernas förbund* och *Norrbottens elförening*.

Med anledning av de ändringar utredningen föreslagit beträffande grunderna för bestämmandet av bygdekraftsandelens storlek förklarar sig *vattenfallsstyrelsen* och *Svenska vattenkraftföreningen* intet ha att erinra mot ett slopande av föreskriften att hänsyn skall tagas till förändringar i vattenförhållandena. Vad åter beträffar förslaget om upphävande av bestämmelsen om hänsyn till annan kraft, som kan vara att påräkna för ändamålet, intager de båda remissorganen en annan ståndpunkt. Efter att ha erinrat om att utredningen motiverat förslaget med att bygden icke har någon laglig garanti för att sådan kraft alltid skall erhållas, framhåller de, att detta motiv numera saknar reell bakgrund. Enligt deras mening är bestämmelsen nu mera motiverad än den var vid vattenlagens tillkomst, varför den icke bör utgå. *Statens prisregleringsnämnd för elektrisk ström* ifrågasätter om utredningens uppfattning, att det saknas laglig garanti för erhållande av kraft till bygdens behov, kan anses fullt riktig efter ikraftträdandet av 1957 års ändringar i 1902 års lag om elektriska anläggningar.

På skäl som anförts av vattenlagssakkunniga anser *vattenrättsdomarna i Österbygdens* och *Söderbygdens vattendomstolar* det olämpligt, att vattendomstolen lämnar närmare föreskrifter om effektuttagningen redan i samband med att energiandelen bestämmas. *Vattenfallsstyrelsen* och *Svenska vattenkraftföreningen*, som också avstyrker utredningens ifrågasättande förslag, betonar, att effektuttagets storlek icke kan rätt bestämmas förrän man, då kraftuttaget skall påbörjas, vet arten och omfattningen av den konsumtion som skall tillgodoses. Även *statens prisregleringsnämnd för elektrisk ström* avstyrker förslaget. Icke minst med hänsyn till de potentiella bygdekraftsförbrukarnas eget intresse ter det sig enligt nämnden olämpligt att deras rätt till bygdekraftsleverans skall vara fastlåst vid en i förväg överslagsvis bestämd effektram. Behovet av effekt är i så hög grad beroende av de särskilda omständigheterna i de individuella fallen, att det förefaller nämnanden bättre att bygdekraftseffekten bestämmas först, när dessa fall aktualiseras genom ansökan. *Kammarkollegiet* tillstyrker utredningens ifrågasättande förslag och ifrågasätter i sammanhang därmed en ändring av stadgandet i 4 kap. 2 § andra stycket om skyldighet för ägare av vissa äldre kraftverk att som bygdekraft tillhandahålla en andel av den kraftmängd, vilken vinnes genom reglering.

Utredningens förslag att bygdebegreppet skall bestämmas redan i samband med fastställandet av bygdekraftsandelens storlek har biträtts av bl. a. *kammarkollegiet*. Kollegiet betonar i sammanhanget, att det torde vara nödvändigt att göra klart, huruvida omprövningen av bygdekraftsandelen framdeles skall avse även bygdekraftsområdets storlek.

I motsats till utredningen anser *vattenöverdomstolen* det varken lämpligt eller behövt att redan i kraftverksmålet bestämma vad som skall anses utgöra kringliggande bygd. Samma uppfattning uttalas av *några vattenrättsdomare*, *vattenfallsstyrelsen*, *Svenska vattenkraftföreningen* samt *statens prisregleringsnämnd för elektrisk ström*.

Beträffande härefter bygdebegreppets sakliga innebörd anför *vattenfallsstyrelsen* och *Svenska vattenkraftföreningen* följande.

Med »kringliggande bygd» torde ursprungligen ha avsetts det begränsade område, vars befolkning kunnat tillgodogöra sig strömfallets vattenkraft för sågverks- och kvarndrift eller annan småindustri. Numera synes samstämmighet i stort sett råda om, att till bygden bör räknas ett område, som naturligen skulle kunna försörjas med elkraft via ett kraftverket matat s. k. ortsnät, d. v. s. ett fördelningsnät bestående av högspänningsledningar för 3 à 20 kV med anslutna lågspänningsledningar. I praktiken torde emellertid en sådan definition icke kunna utan vidare tillämpas utan man måste taga viss hänsyn till de faktiskt föreliggande förhållandena, såsom det befintliga distributionsnätets utsträckning och matningsförhållanden, tänkbara nätutvidgningar, kraftverkets storlek, möjligheten att erhålla bygdekraft från annat håll m. m. De vattenlagssakkunniga har därför funnit det ogörligt att i lagtexten närmare än vad nu är fallet precisera innebörden av begreppet »kringliggande bygd». Icke heller norrländska vattenkraftutredningen har framlagt något direkt förslag härom. — — — Någon anledning till ändrad inställning i dessa hänseenden föreligger icke.

Länsstyrelsen i Västernorrlands län anser, att bygdebegreppet bör tolkas vidsträckt för att tillgodose hela den bygd, som beröres av ett företags verkningar. Av samma mening är *länsstyrelsen i Norrbottens län*, som framhåller, att utbyggnaden av vattenkraften i Stora och Lilla Luleälv kommer att få en mycket stor omfattning. *Samma länsstyrelse* fortsätter:

I detta och liknande fall bör hela älvdalen kunna hänföras till begreppet »kringliggande bygd». Redan av vad sålunda anförts torde framgå, att man måste ställa sig tveksam till lämpligheten av utredningens förslag att bygdeområdet skall omfatta en distributionsförenings hela område. Härtill kommer att antalet självständiga distributionsföretag ständigt minskas. Norrbottens kraftverk svarar nu i detta län för icke mindre än två tredjedelar av landsbygdens eldistribution. Länsstyrelsen anser sig därför icke kunna tillstyrka den föreslagna definitionen av begreppet »kringliggande bygd».

Av utredningens förslag i frågor om tillämpningen av skyldigheten att tillhandahålla bygdekraft har det som rör ändrade bestämmelser om tid för leveransskyldighetens inträde genomgående tillstyrkts eller lämnats utan erinran vid remissbehandlingen.

Vattenrättsdomaren i Norrbygdens vattendomstol förordar bl. a., att vat-

tendomstolen skall tillerkännas befogenhet att förordna om provisoriskt igångsättande av bygdekraftsleveranser.

Flera remissinstanser understryker vikten av att bygdekraftsbestämmelserna utformas så, att bygdekraften kan ingå som ett naturligt led i bygdens kraftförsörjning. Förslaget att bygdekraften därför skall tillställas ortens distributionsföretag har också i allmänhet accepterats vid remissbehandlingen. Därvid har dock från några håll, bl. a. av *vattenöverdomstolen*, ifrågasatts, om icke bygdekraft bör kunna levereras även till annan än bygdens distributionsföretag. *Statens prisregleringsnämnd för elektrisk ström*, som förordar införandet av en bestämmelse, att bygdekraften skall tillställas det lokala distributionsföretaget, förklarar sig härvid förutsätta, att detta ej skall leda till en sådan omorganisation av nuvarande bygde- och ortsdistribution, att denna enbart av bygdekraftsskäl uppdelas på ett distributionsföretag för vart och ett kraftverk, om flera sådana finnes inom bygden.

Vattenfallsstyrelsen och *Svenska vattenkraftföreningen* kan icke tillstyrka utredningens förslag i förevarande hänseende som en generell norm. Däremot bör det enligt dessa remissorgan kunna överlämnas till vattendomstolarna att från fall till fall avgöra, huruvida sådana förutsättningar föreligger, att leverans av bygdekraft till distributionsföretag är tillräckligt betryggande för de bygdekraftsberättigade konsumenterna och innebär en sådan förenkling, att leveransen bör fullgöras på detta sätt. En sådan ordning synes nödvändig av den orsaken, att man måste förutse även sådana fall, där distributören icke har intresse av att ansöka om bygdekraft för bygdens räkning.

Icke heller *länsstyrelsen i Norrbottens län* anser sig kunna förorda att producenten skall leverera bygdekraften till det lokala distributionsföretaget.

Utredningens förslag om införande av föreskrift i vattenlagen angående skyldighet för företagaren att så utföra kraftanläggning, att tillgodogörande av bygdekraft icke försvåras eller förhindras, avstyrkes av *vattenöverdomstolen*, som anser det ligga i sakens natur att den som ålagts att tillhandahålla bygdekraft även utan uttrycklig bestämmelse därom är skyldig att svara för att kraft verkligen tillhandahålles utan fördyrande omtransformeringar med den spänning och övrigt på sådant sätt, som vattendomstolen kan komma att bestämma. Under framhållande, att en dylik bestämmelse är obehövlig och kan medföra onödiga kapitalinvesteringar, avstyrkes förslaget även av *vattenrättsdomarna i Österbygdens och Söderbygdens vattendomstolar*. Dessa vattenrättsdomare anser det vidare självklart att, om ett kraftverk jämlikt 4 kap. 4 § vattenlagen ålagts att tillhandahålla viss bygdekraft, driften vid kraftverket skall ordnas så, att kraftleveransen kan upprätthållas eller att kraft utan särskild kostnad för bygdekraftstagaren tillhandahålles från annat verk. Särskild bestämmelse härom i vattenlagen anses ej erforderlig. *Vattenfallsstyrelsen* och *Svenska vattenkraftföreningen* betonar, att det kan vara förenat med stora kostnader att anordna särskilda uttagnings-

anordningar i ett kraftverk för bygdekraften och att dessa kostnader nationalekonomiskt sett är helt improduktiva, eftersom de för ifrågavarande kraftleveranser erforderliga uttagnings- och överföringsanordningarna redan finnes utförda i annan ordning och härvid utformats med inriktning på det ur teknisk och ekonomisk synpunkt lämpligaste sättet. I detta sammanhang bör enligt de nämnda remissinstansernas mening även beaktas, att ett sammanhängande distributionsnät som regel icke kan av drifttekniska skäl matas från mer än ett håll i sänder. Om sålunda »bygden» matas från ett nät av större utsträckning, skulle det bli nödvändigt att från nätet i övrigt avskilja den del, som matas från den ifrågavarande bygdekraftspliktiga anläggningen, en åtgärd som kan visa sig omöjlig att verkställa utan uppförande av nya dubblerade ledningar. Dessa förhållanden talar enligt de ifrågavarande remissorganen starkt för att den av utredningen i annat sammanhang förutsatta möjligheten att tillhandahålla bygdekraften från annan kraftkälla bör föreligga generellt. Dock betonas därvid, att kraftverksägaren icke alltid har praktisk möjlighet att på förutsatt sätt och till rimliga kostnader anskaffa kraft från annat håll.

Utredningens förslag i fråga om priset på bygdekraften har kritiserats av flera remissinstanser.

Vattenöverdomstolen framhåller, att om traktens distributionsföretag skulle få kraft till priser, som är lägre än för andra konsumenter, detta i realiteten skulle betyda en subvention på övriga kraftkonsumenters bekostnad. *Vattenöverdomstolen* kan icke finna det motiverat att frågor om sådan subventionering regleras i vattenlagen. I den mån norrländska intressen anses skola stödjas genom förmånliga kraftpriser, bör detta ordnas på annat sätt.

Kritik mot utredningens förslag i förevarande avseende framföres även av *vattenfallsstyrelsen* och *Svenska vattenkraftföreningen*. Dessa remissorgan anför följande.

De uttalanden angående principerna för prissättningen av bygdekraften, som kan återfinnas i förarbetena till lagen, synes vara att fatta så, att priset skall vara skäligt ur konsumenternas synpunkt och betryggande ur kraftverksägarens. I fråga om skälighetssynpunkten bör beaktas, att kraftförsäljningsförhållandena i dag är väsentligt annorlunda än vid bygdekraftsinstitutets tillkomst för fyrtio år sedan. Tidigare tillämpades inom de olika distributionsområdena högst olika priser alltefter kostnaderna för kraftens framställande och distribution. I fråga om bygdekraften måste det under sådana förhållanden för lagstiftaren ha telt sig naturligt och skäligt att fastställa priset till självkostnaden för framställandet jämte skälig handelsvinst. I dag är förhållandena väsentligt annorlunda. Elektrifieringen är i det närmaste fullständig, och samkörning mellan kraftanläggningarna i hela landet har etablerats. De taxor, som allmänt tillämpas, bygger i hög grad på en utjämning av kostnaderna mellan dyra och billiga områden, och det anses numera att det icke skulle vara skäligt att tillämpa kraftpriser, som mera väsentligt avviker uppåt från medelnivån i landet. En garanti för att icke oskäliga kraftpriser tillämpas finnes numera också däri, att — — — priset kan underkastas prövning och jämkning av statens prisregleringsnämnd för elektrisk ström och att denna prisreglering — — — kan avse såväl av privata

företag som av kommunala och statliga kraftdistributörer tillämpade taxor. Det föreligger sålunda nu fullt betryggande garantier för att oskäligen kraftpriser icke skall behöva förekomma. Den av de vattenlagssakkunniga förordade principen, enligt vilken bygdekraftspriset skulle bestämmas efter samma grunder, som eljest tillämpas vid leverans av elkraft, synes därför helt ansluta sig till lagstiftarens intentioner. Då därjämte vid en sådan prisregel de synnerligen omfattande och komplicerade kostnadsberäkningar, som enligt hittillsvarande erfarenhet är förknippade med en bestämning av bygdekraftspriset skulle helt bortfalla, synes synnerligen starka skäl tala för att de av de vattenlagssakkunniga förordade principerna följes.

Handelskammaren i Gävle anser, att bygdekraften bör tillhandahållas till ett skäligt pris, vilket numera icke alltför mycket bör avvika från det pris, som genomsnittligt tillämpas inom landet. Dock bör överföringsförhållandena beaktas. De nu allmänt tillämpade taxorna är enligt handelskammarens mening ett uttryck för denna uppfattning.

Svenska elverksföreningen betonar svårigheterna att bestämma självkostnaden. Härom uttalar föreningen:

Värdet av och självkostnaden för kraft från ett speciellt vattenfall borde givetvis i och för sig vara bestämbar. I regel kan man emellertid endast genom samkörning med andra kraftverk, genom sjöregleringar och genom komplettering med värmekraft, skapa säkerhet för att till kraftverket anslutna abonnenter ständigt har erforderlig kraft till sitt förfogande. Genom dessa åtgärder höjes kraftens värde, men samtidigt också självkostnaderna. Dessa förhållanden har gjort att beräkningen av den del av en kraftproducentens självkostnader, som hänför sig till enbart det utbyggda vattenfallet, blivit så komplicerad, att den icke kunnat genomföras i praktiken. Ytterligare svårigheter har uppstått vid självkostnadsberäkningarna i de fall det gällt bygdekraft från flera närliggande kraftverk och slutligen återfinnes här alltid samma latenta problem som vid frikraften, d. v. s. bestämmandet av hur överruttagen kraft skall debiteras.

Liknande synpunkter framföres av *statens prisregleringsnämnd för elektrisk ström*.

Flera remissinstanser förordar, att gängse krafttaxor skall läggas till grund vid prisbestämmandet samt att på dessa taxor skall medgivas viss rabatt.

Vattenrättsdomarna i Österbygdens och Söderbygdens vattendomstolar föreslår att man — för att undvika mera omfattande utredningar och för att erhålla en skälig utjämning mellan olika bygdekraftsområden — skall bestämma bygdekraftspriset på grundval av den genomsnittliga produktionskostnaden för kraft alstrad i vattenkraftverk och icke med ledning av kostnaderna i det eller de kraftverk, som har att tillhandahålla den ifrågavarande bygdekraften.

Länsstyrelsen i Norrbottens län framhåller såsom en av de viktigaste förutsättningarna för att bygdekraftsinstitutet skall få åsyftad verkan att bygdekraften blir billig. Med hänsyn härtill bör priset enligt länsstyrelsens mening endast i undantagsfall sättas högre än kraftverksägarens självkostnad. *Fjällkommunernas samarbetskommitté* och *några norrlandskommuner* anser att bygdekraften bör tillhandahållas till självkostnadspris utan tillägg.

Beträffande ordningen för bygdekraftsprisets fastställande anser *en vattenrättsdomare i Norrbygdens vattendomstol* det diskutabelt, om prisfrågan i första hand bör lösas genom avtal.

Vattenöverdomstolen förordar, att fastställandet av priset, om uppgörelse icke kan träffas, skall åvila statens prisregleringsnämnd för elektrisk ström, som torde ha större erfarenhet av sådana frågor än vattendomstolarna. I vart fall avstyrker vattenöverdomstolen bestämt att, såsom utredningen föreslagit, prisfrågan med kringgående av instansordningen överlämnas till vattenöverdomstolen som första instans. Även *några vattenrättsdomare* uttalar sig mot förslaget att låta vattenöverdomstolen avgöra prisfrågan som första instans. I samma riktning uttalar sig *kammarkollegiet*, som förklarar sig icke vara övertygat om att icke vattendomstolen skulle kunna ge parterna önskvärd teknisk handledning under en förhandling utan att därför bli ur stånd att — vid bristande överenskommelse — besluta i saken. Anses beslutanderätten böra anförtros annat organ än vattendomstol, synes ett ekonomiskt-tekniskt organ böra komma i fråga. *Statens prisregleringsnämnd för elektrisk ström* anser det knappast innebära någon fördel att, vid oenighet mellan parterna, priset skall bestämmas av vattenöverdomstolen. Skall priset såsom hittills bestämmas i domstolsväg, torde det ligga närmare till hands att vattendomstolen, vilken handlägger bygdekraftsfrågorna i övrigt, också får avgöra spörsmålet om priset. Ännu bättre synes det emellertid vara att, såsom vattenlagssakkunniga föreslagit, avgörandet anförtros åt nämnden, som i sin verksamhet har att handlägga ärenden av närliggande natur och i vilken är representerad sådan erfarenhet och teknisk-ekonomisk expertis, som avser hithörande förhållanden. Till förmån för prisregleringsnämnden som beslutande organ i prisfrågan uttalar sig också *länsstyrelsen i Kalmar län* och *handelskammaren i Gävle*. *Länsstyrelserna i Västernorrlands, Jämtlands och Västerbottens län* förordar, att prisfrågans avgörande anförtros åt vattendomstolen.

Utredningens förslag att vardera parten skall bära sina kostnader för ansökningsförfarande enligt 4 kap. 4 § vattenlagen har i allmänhet tillstyrkts av remissorganen eller också lämnats utan erinran av dem. Några remissorgan förordar emellertid, att bygdekraftskonsumenterna skall tillgodoses bättre än vad utredningen velat föreslå. Sålunda anför *en vattenrättsdomare i Norrbygdens vattendomstol*:

I ärenden om uttagande av bygdekraft kan det visserligen normalt anses rimligt att vardera parten själv får stå sina kostnader. Möjlighet bör emellertid föreligga att ålägga kraftverksägare skyldighet att svara för kostnaderna i vissa fall. Detta gäller särskilt där ägare av kraftverket icke behöri-gen medverkat till utredningen genom underlåtenhet att framlägga eller dröjsmål med framläggandet av uppgifter, varöver han förfogar. Om det med hänsyn till omständigheter av detta eller annat slag kan anses skäligt att kraftverksägaren ersätter bygdekraftskonsumenten hans kostnader, bör domstolen ha befogenhet att utdöma sådana kostnader av kraftverksägaren.

Länsstyrelserna i Västernorrlands, Jämtlands och Västerbottens län, samsarbetsdelegationen för de fyra nordligaste länen samt Landskommunernas

förbund och Västerbottens länsorgan av samma förbund förordar, att kraftverksägaren i princip alltid skall vara skyldig att svara såväl för sina egna som för bygdekraftskonsumentens rättegångskostnader.

Utredningens förslag till förkortning av giltighetstiden för vattendomstolens avgörande från tjugu till tio år har genomgående tillstyrkts eller lämnats utan erinran.

Kammarkollegiet vitsordar, att tjuguarprognoser för kraftbehovet i en bygd ofta visat sig vara mycket osäkra. I kraftverksmål, vilkas handläggning krävt åtskilliga år och i vilka kollegiet på ett tidigt stadium beräknat bygdekraftsbehovet, har ej sällan blivit nödvändigt att, innan dom i denna del avkunnats, göra ny uppskattning av behovet. Kollegiet tillstyrker sålunda att giltighetstiden för vattendomstolens bestämmande av bygdekraftsskyldighet förkortas. Samtidigt betonar emellertid kollegiet, att den tätare omprövningen av bygdekraftsskyldighetens omfattning kommer att åsamka kollegiet och vattendomstolarna ett ständigt ökande arbete, oavsett om institutet kommer till användning eller ej.

Svenska vattenkraftföreningens skrivelse

Såsom inledningsvis anmärkts har Svenska vattenkraftföreningen till justitiedepartementet ingivit en den 9 februari 1960 dagtecknad skrivelse rörande bygdekraftsfrågorna, vid vilken skrivelse föreningen fogat en inom Vattenregleringsföretagens samarbetsorgan upprättad promemoria i anledning av norrländska vattenkraftutredningens förslag till reformering av bygdekraftsinstitutet. I skrivelsen framhålles, att föreningen sedan remissyttrandet avgavs haft anledning att ytterligare överväga utredningens förslag framför allt med avseende på den ökning av arbetsmängden i vattenmålen, som skulle bli en följd av förslaget genomförande. Föreningen betonar i samband därmed, att man icke kan låta frågor rörande tillhandahållande av elektrisk kraft bli av dominerande betydelse i vattenmålen med mindre vattendomstolarna får tillgång till speciell sakkunskap på det elektriska distributionsområdet.

I den vid skrivelsen fogade promemorian ifrågasättes bl. a. riktigheten i norrländska vattenkraftutredningens utgångspunkt, att bygderna runt de större kraftverken via bygdekraftsinstitutet bör tillförsäkras särskilda fördelar.

Departementschefen

Departementschefen uttalar följande:

»En av de många frågor, som aktualiserats genom den omfattande utbyggnaden av vår vattenkraft, avser bestämmelserna i 4 kap. vattenlagen om skyldighet för ägare av större vattenkraftanläggning att tillhandahålla kraft åt kringliggande bygd, den s. k. bygdekraftsskyldigheten. Dessa bestämmelser, som tillkommit med tanke på att bygden närmast omkring de större

kraftkällorna borde tillförsäkras kraft för sina behov på skäliga villkor, har i praktiken fått väsentligt mindre betydelse än man ursprungligen torde ha räknat med. Till detta kan ha bidragit, att elektrifieringen följt andra vägar än de som förutsattes vid vattenlagens tillkomst. Även det förhållandet att reglerna om bygdekraft visat sig vara svårtolkade och för sin tillämpning kräva omfattande och kostsamma utredningar har sannolikt inverkat.

Sedan 1942 års riksdag i anledning av väckta motioner begärt utredning bl. a. av frågan, huruvida bygdekraftsbestämmelserna kan anses tillfyllest för det med dem avsedda syftet, har, såsom framgår av den förut lämnade redogörelsen, bygdekraftsfrågan behandlats i flera olika sammanhang, nämligen av elkraftutredningen, vattenlagssakkunniga och norrländska vattenkraftutredningen. Ingen av de nämnda utredningarna har ansett sig böra förordna, att bygdekraftsbestämmelserna skall upphävas. I vissa remissyttranden har däremot förslag i sådan riktning framförts. Därvid har främst åberopats, att de bestämmelser om distributionsskyldighet och prisreglering, som år 1957 infördes i 1902 års lag om elektriska anläggningar, gjort bygdekraftsinstitutet betydelselöst. Sedan numera landsbygdens elektrifiering är praktiskt taget genomförd — för närvarande räknar man med att endast omkring 5 000 årsbostäder återstår att elektrifiera, vilket motsvarar ungefär sju promille av hushållen på landsbygden — är institutets betydelse i första hand beroende av vilka fördelar i leverans- och prishänseende som kan komma bygden till del på grund av bygdekraftsbestämmelserna. Inskränker man sig till frågan om rätten till kraftleverans kan man konstatera, att bygdekraftsinstitutet i dess nuvarande utformning för kraftverksbygderna innebär en garanti, vilken i vissa hänseenden sträcker sig längre än den, som 1902 års lag avser att skänka.¹ Redan med hänsyn härtill torde bygdekraftsinstitutet vara av en viss, om än begränsad betydelse, när det gäller att hävda kraftverksbygdernas intressen i kraftförsörjningshänseende. Då ett slopande av bygdekraftsbestämmelserna sålunda kan innebära en försämring för bygden, är jag icke beredd att tillstyrka en sådan åtgärd.

Skall bygdekraftsinstitutet bibehållas, är en omarbetning av reglerna i ämnet erforderlig. Av intresse är därvid i första hand målsättningen för en sådan omarbetning. Såsom förut anmärkts har de nuvarande bestämmelserna tillkommit för att tillförsäkra bygderna kring de större vattenkraftverken erforderlig kraft till skäligt pris. Man torde sålunda icke ha åsyftat att låta kraftverksbygderna komma i åtnjutande av någon särskild pridförmån i betydelsen av en särskild subvention på kraftpriset för att detta skulle bli förhållandevis lägre än i trakten i övrigt. Någon anledning att vid en reformering av institutet frångå denna principiella inställning synes mig icke föreligga, detta så mycket mindre som det allmännas strävan är att — under tillämpning av enhetliga taxor i närliggande bygder — tillförsäkra alla kraftkonsumenter elkraft till lägsta möjliga pris. Icke heller i övrigt torde några mera genomgripande ändringar i gällande regler böra övervägas. Målet bör vara att **förbättra bygdens ställning främst genom att, såvitt nu är i fråga,**

¹ Jfr prop. 1957: 161 s. 48 f.

göra bygdekraftsreglerna lättare att tillämpa än de är för närvarande. Flera av de förslag, som framkommit genom de företagna utredningarna, synes mig väl ägnade att genomföras såsom ett led i en sådan strävan.

Enligt de gällande bestämmelserna omfattar bygdekraftens användningsområde hantverk, småindustri och lantbruk samt belysnings- och uppvärmningsändamål. Vad särskilt beträffar bygdekraftens utnyttjande för industriella ändamål sammanhänger begränsningen av användningsområdet till småindustrien med bygdekraftsinstitutets ursprungliga syfte, som just varit att förhindra att hela den befintliga krafttillgången, till men för de direkta bygdebehoven, skulle tagas i anspråk bl. a. för de större industriella kraftbehovens tillgodoseende. En utvidgning av bygdekraftens användningsområde i förevarande hänseende skulle sålunda innebära ett avsteg från de principer, varå institutet hittills vilat. Emellertid torde man numera betrakta dylika frågor på ett annat sätt än man gjorde vid tiden för vattenlagens tillkomst. I våra dagar anses det ju viktigt från bygdesynpunkt, att förutsättningarna för den lokala industrien är goda i olika hänseenden, däribland i fråga om krafttillgången. Härtill kommer så att det med hänsyn till den omläggning av det lokala näringslivets struktur, som vattenkraftutbyggnaderna ibland nödvändiggör, kan innebära en fördel särskilt för kraftverksbygderna, om kraftförsörjningsläget är gynnsamt för den lokala industrien. Jag kan alltså tillstyrka de förslag, som i olika sammanhang framförts om att kretsen av bygdekraftsberättigade skall utsträckas till att omfatta även annan industri än småindustri. Därvid uppkommer frågan, om bygdekraftens användningsområde såsom norrländska vattenkraftutredningen föreslagit skall vidgas till att omfatta allenast sådan större industri, som utredningen betecknat som mellanstor, eller om bygdekraften skall få utnyttjas även av storindustrien. I detta hänseende vill jag framhålla, att det icke torde vara möjligt att uppställa en regel för gränstdragningen mellan storindustri och mellanstor industri, som är lätt att tillämpa och samtidigt leder till ett i alla situationer riktigt och rättvist resultat. Med hänsyn härtill anser jag det lämpligast, att storindustrien icke uteslutes. Ej heller synes det mig erforderligt att, såsom från något håll föreslagits, giva de i vattenlagen nu särskilt nämnda intressena förtursrätt till bygdekraften framför den större industrien. Föreligger anspråk på bygdekraft såväl från sådan industri som från företrädare för andra intressen och räcker icke bygdekraften till för att fullt tillgodose alla anspråken, får det ankomma på vattendomsstolen att företaga en avvägning mellan dem. Därvid bör de intressen, som från bygdens synpunkt framstår som angelägnast, i första hand gynnas. Jag vill i detta sammanhang såsom min mening framhålla att, om till följd av kraftbrist inskränkningar i kraftkonsumtionen finnes påkallade i folkhushållets intresse, dessa lärer få avse även bygdekraften.

Vad angår frågan om omfattningen av skyldigheten att tillhandahålla bygdekraft innebär de gällande reglerna härom

att viss andel — intill en tiondel — av den vid vederbörande kraftverk uttagbara årliga kraftmängden skall reserveras för tillgodoseende av kringliggande bygds behov av kraft för ändamål, som nyss berörts. Andelen skall för viss tid i sänder bestämmas av vattendomstolen med beaktande dels av omfattningen av den rätt anläggningens ägare erhållit att för vattenkraftens tillgodogörande förändra förut rådande vattenstånds- och avrinningsförhållanden, dels å ena sidan av det behov av kraft som inom bygden föreligger eller inom en nära framtid är att motse och å andra sidan av den tillgång på kraft, som eljest är att påräkna för ändamålet.

Vattenlagssakkunniga har i motiven till sitt förslag gjort en analys av den närmare innebörden av berörda regler, vilka särskilt såvitt angår begreppet »årlig kraftmängd» i rättstillämpningen vållat åtskillig tvekan. Det torde ej kunna bestridas att en närmare precisering i lagtexten av hithörande spörsmål från flera synpunkter skulle vara till fördel. Å andra sidan följer av bygdekraftsinstitutets karaktär, att möjlighet till anpassning efter olika förhållanden bör finnas inom den ram vattendomstolen fastställt. Av samma skäl torde ej vara påkallat, att vattendomstolen i sitt beslut rörande bygdekraftsandelens taget mera preciserad ståndpunkt i frågor, som blir aktuella först när tillämpning av bygdekraftsskyldigheten begäres. Vattenlagssakkunnigas uttalanden i anslutning till hittillsvarande praxis synes mig i huvudsak ägnade att tjäna till vägledning för rättstillämpningen på området.

Utsträckes kretsen av bygdekraftsberättigade till att omfatta även annan industri än småindustri, synes man ha att överväga, huruvida icke en höjning av bygdekraftsandelens maximum utöver nuvarande tio procent med anledning därav kan vara påkallad. Såsom norrländska vattenkraftutredningen anmärkt torde emellertid utrymme i regel finnas för vidgad användning av bygdekraften även inom den nuvarande ramen, en uppfattning som vinner stöd i de uppgifter om fastställda andelstal, vilka redovisas i den vid propositionen såsom bilaga C fogade tabellen. Jag är därför icke beredd att för närvarande föreslå någon ändring av lagreglerna i förevarande hänseende.

Norrländska vattenkraftutredningen har riktat viss kritik mot lagens regler angående de omständigheter, som vattendomstolen skall beakta, då den periodvis fastställer bygdekraftsandelens storlek inom den i lagen angivna ramen. Utredningen har därvid förordat, att andelen skall bestämmas med ledning av bygdens kraftbehov men utan att hänsyn toges till medgivna förändringar i vattenförhållandena eller till den tillgång på kraft, som eljest må vara att påräkna. I vad detta förslag avser hänsynen till vattenförhållandena, vilka saknar närmare samband med kraftförsörjningsfrågorna, vill jag i likhet med remissorganen förorda dess genomförande. Däremot kan jag icke tillstyrka ett upphävande av föreskriften om skyldighet för vattendomstolen att beakta tillgången på kraft, som eljest må vara att påräkna för ändamålet.

En fråga, som givit upphov till tvekan och osäkerhet i tillämpningen, rör bestämningen av bygdebegreppet. De nu verkställda utredningarna

visar också, att betydande svårigheter föreligger att få till stånd en klar och otvetydig definition av begreppet. Att i lagtexten närmare definiera detsamma lärer sålunda knappast vara möjligt.

Frågan om bygdeområdets utsträckning har tidigare varit aktuell i samband med revision av vattenlagens bestämmelser om regleringsavgift.¹ Med hänsyn till de betydande olikheter som föreligger mellan bygdekrafts- och regleringsavgiftsinstituten torde det dock vara klart, att en sammankoppling av frågan om bygdeområdet såvitt angår bygdekraft med spørsmålet inom vilket område regleringsavgifter må komma till användning icke är ägnad att i nämnvärd mån bidra till frågans närmare lösning.

Vattenlagssakkunniga har i sina motiv angivit vissa riktlinjer, som enligt de sakkunnigas mening borde följas vid bestämmande av bygdebegreppet i den mening vari det förekommer i 4 kap. 1 § vattenlagen. Såsom grundprincip skulle gälla att man i varje särskilt fall hade att undersöka vilken råjong som naturligen kunde anses räkna strömfallet som sin kraftkälla. Härvid finge man icke — såsom möjligen kunde utläsas av uttalanden i ämnet i 1917 års sakkunnigbetänkande — stanna vid det område, vars befolkning kunnat tillgodogöra sig strömfallets vattenkraft i sågverks- och kvarndrift eller annan småindustri. Å andra sidan måste bortses från sådana områden, som för sin elektrifiering krävde högspänningsledningar av stor kapacitet. Vidare borde särskilt beaktas, att bygdeområdet måste utgöra ett lämpligt distributionsområde. Norrländska vattenkraftutredningen har för sin del gjort uttalanden, som i stort sett motsvarar de sakkunnigas. Även enligt min mening överensstämmer dessa synpunkter väl med de grundsatser, varpå bygdekraftsinstitutet enligt gällande vattenlag vilar. Till komplettering av uttalandena må anmärkas, att viss hänsyn även bör tagas till den bygdekraftspliktiga anläggningens storlek. Tillgodogöres ett flertal fall i en gemensam kraftstation i stället för i flera mindre, men var för sig bygdekraftspliktiga verk bör sålunda detta förhållande rimligen beaktas vid bygdeområdets bestämmande.

På sätt jag i det föregående anført beträffande bygdekraftsandelens fastställande bör det även i fråga om bygdeområdets bestämmande finnas anpassningsmöjligheter. Jag kan därför ej ansluta mig till tanken att vattendomstolen redan i sitt beslut om bygdekraftsandelen skall, till men icke minst för bygdeintressena, med bindande verkan i detalj ange inom vilket område kraften skall tillhandahållas. En annan sak är att vattendomstolen i beslut angående bygdekraftsskyldighetens omfattning självfallet kan — vid angivande av de skäl, varå avgörandet grundas — redovisa den utsträckning av bygdeområdet, som domstolen räknat med.

Såsom vattenlagssakkunniga anmärkt, har vattendomstolen möjlighet att med stöd av 17 kap. 5 § andra stycket rättegångsbalken i mellandom pröva, huruvida den, som jämlikt 4 kap. 4 § vattenlagen ansökt om utfående av bygdekraft, tillhör vederbörande kraftanläggnings bygdeområde. Är detta tveksamt, kan fördelar i rättegångskostnadshänseende ernås genom en uppdelning på skilda avgöranden.

¹ Jfr bl. a. andra lagutskottets utl. 1944: 33 s. 28.

Vad härefter angår de frågor som avser tillämpningen av skyldigheten att tillhandahålla bygdekraft vill jag biträda förslaget till ändrad lydelse av 4 kap. 4 § första stycket, innebärande att den tid, inom vilken bygdekraft skall börja tillhandahållas, i särskilda fall må sättas kortare än två år efter ansökningens delgivande. Självfallet kan dock kraftverksägaren ej åläggas att tillhandahålla bygdekraft, förrän kraftverket tagits i drift. Ett förslag om införande av föreskrift om provisoriskt ingångsättande av bygdekraftsleverans kan jag icke biträda.

Redan enligt gällande rätt torde ägare av bygdekraftspliktigt kraftverk vara skyldig svara för att bygdekraft verkligen kan tillhandahållas och detta vid spänning och under villkor i övrigt, som kan vara lämpliga med hänsyn till bygdekraftsändamålen. Huruvida kraften producerats i det ifrågavarande verket eller anskaffats från annat håll, synes vara av underordnad betydelse. Det lär därför ej vara erforderligt att i vattenlagen intaga uttryckliga föreskrifter i dessa hänseenden.

Vattenlagssakkunniga har i sin promemoria behandlat förfarings sättet i det komplicerade fall, då flera kraftverks bygdeområden i större eller mindre grad täcker varandra, samt för sådana situationer framlagt förslag till nytt stadgande att intagas såsom ett andra stycke i 4 kap. 4 §. Även enligt min mening är en reglering i lagen av denna fråga ägnad att underlätta bygdekraftsinstitutets användning. I enlighet med de sakkunnigas förslag bör stadgas, att vattendomstolen skall, efter vad som från kraftförsörjningssynpunkt finnes ändamålsenligt, bestämma från vilken anläggning bygdekraften skall tagas. I anslutning härtill bör dessutom föreskrift lämnas om den gottgörelse ägaren av sistnämnda anläggning bör beredas av övriga anläggningars ägare. Hänsyn bör härvid tagas icke blott — såsom de sakkunniga förutsatt — till den kraft, som enligt vattendomstolens beslut skall tillhandahållas för bygdekraftsändamål, utan även till andra förhållanden, främst kostnader för installation av sådana särskilda anordningar, vilka kan erfordras för leverans av bygdekraften. Gottgörelse i dessa hänseenden bör utgå i den omfattning, som med hänsyn till omständigheterna finnes skälig. Till ledning vid bestämmandet av gottgörelse för kraftleverans kan tjäna norrländska vattenkraftutredningens uttalande, att kraftverken bör avstå bygdekraft till de gemensamma områdena i förhållande till verkens produktionsförmåga. I vad åter gäller installationskostnaderna bör vid fördelningen beaktas, att ingen rimligen skall behöva bidra med större belopp än han skulle ha fått vidkännas, om leveransskyldigheten för hans andel förlagts till det egna verket. Beträffande ersättningsformen har de sakkunniga föreslagit, att gottgörelse för kraftleverans skall lämnas genom överföring av kraft från övriga anläggningar. Så torde också regelmässigt böra ske. Med tanke på att anläggningarna stundom kan vara utan elektrisk förbindelse med varandra, måste dock gottgörelse i penningar kunna komma i fråga. För installationskostnaderna synes naturligt, att gottgörelsen lämnas i penningar, berörda kraftverksägare självfallet obetaget att överenskomma om annan ersättningsform.

För att bygdekraftsinstitutet i fortsättningen skall få reell betydelse önskar norrländska vattenkraftutredningen reglerna så utformade, att bygdekraften kan ingå som ett naturligt led i bygdens kraftförsörjning. Utredningen förordar därför en föreskrift om att bygdekraften skall tillställas ortens distributionsföretag. Med hänsyn såväl till önskemålet att icke åstadkomma hinder för en rationell distributionsapparat som till svårigheterna att alltid skapa erforderliga garantier för att fördelarna av bygdekraften verkligen kommer vederbörande bygd till godo, vill jag i likhet med några remissinstanser ifrågasätta lämpligheten av en sådan föreskrift. Detta utsluter emellertid icke att de lokala distributionsföretagen kan och bör ifrågakomma som mottagare av bygdekraft. Även om meningen ursprungligen torde ha varit, att bygdekraften skall levereras direkt till de särskilda avnämarna, läser något formellt hinder icke möta mot att — jämte de särskilda konsumenterna — även distributionsföretag och sådana kommuner, som svarar för kraftdistribution, själva för talan om utfående av bygdekraft. En sådan ordning, som ofta torde vara en förutsättning för att bygdekraften skall kunna användas, kräver dock ovillkorligen garantier för, att eventuella fördelar av bygdekraften i prishänseende skall tillkomma de slutliga konsumenterna och icke företaget eller det kommunala elektricitetsverket samt att bygdekraften icke skall komma annan till godo än lagen avsett. I vilken omfattning och på vad sätt kontroll i dessa hänseenden bör ske, får vattendomstolen taga ställning till i det särskilda fallet.

Allmän enighet synes råda om att vattenlagens regler angående priset på bygdekraft bör omarbetas. Förslag i detta hänseende har också framförts såväl av de utredningar, vilka sysslat med bygdekraftsinstitutet under senare år, som av flera remissinstanser. Förslagen bygger på två olika huvudprinciper. Norrländska vattenkraftutredningen förordar, att bygdekraftspriset i första hand skall, liksom hittills, bestämmas på basis av kraftverksägarens självkostnad för kraft från det ifrågavarande kraftverket, medan andra, bl. a. vattenlagssakkunniga, förordar att gängse taxor skall läggas till grund vid prisbestämningen. För egen del vill jag uttala min anslutning till den sist nämnda av de båda principerna. Att bestämma bygdekraftspriset med ledning av ägarens självkostnad synes mig nämligen vara förbundet med betydande olägenheter. På grund av mängden av och den komplicerade beskaffenheten hos de faktorer, som måste beaktas när man skall beräkna självkostnaden, har den nuvarande lagregeln, enligt vilken ersättning skall givas med ett belopp, motsvarande självkostnaden med tilllägg av två procent å anläggningskapitalet, visat sig vara utomordentligt svår att tillämpa i praktiken. Det finnes anledning förmoda, att denna svårighet i väsentlig mån bidragit till, att bygdekraftsinstitutet icke kommit till någon direkt användning. Härtill kommer, att självkostnadsprincipen kan leda till ojämna resultat, som stämmer dåligt överens med vår tids strävan efter enhetliga taxor i närliggande bygder. Som exempel på detta må åberopas vad som förekommit i ett av vattendomstol år 1960 avgjort mål

om utbekommande av bygdekraft från två närbelägna kraftverk. Det ena kraftverket hade tagits i drift år 1952 och det andra var under byggnad ännu vid tiden för vattendomstolens dom. I målet beräknades självkostnaden för kraft, utvunnen i det yngre verket, till ett mer än dubbelt så högt belopp som självkostnaden för kraft från det äldre verket. Denna betydande skillnad i självkostnad berodde, förutom på sämre utbyggnadsförhållanden, till ej oväsentlig del på stegrade anläggnings- och räntekostnader. I detta sammanhang kan anmärkas, att samma iakttagelser om självkostnadsprincipens verkningar, vilka redovisats här, även gjorts i Norge, som i sina regler om koncessionskraft har en motsvarighet till vårt bygdekraftsinstitut.

Jag har inledningsvis framhållit, att bygdekraftsinstitutets syfte liksom hittills bör vara att tillförsäkra de bygder, där vattenkraften produceras, erforderlig kraft till skäligt pris. Såsom jag också antytt betyder detta icke, att priset på bygdekraften bör sättas så lågt, att kraftverksbygderna därigenom får särskilda förmåner på övriga kraftkonsumenters bekostnad. Utgår man därifrån, synes det innebära en lämplig avvägning att — i anslutning till bestämmelsen om prisreglering i 1902 års lag och i enlighet med vattenlagssakkunnigas förslag — ersätta vattenlagens nuvarande prisregel med en bestämmelse av innehåll, att skälig ersättning skall givas för bygdekraften. Utan sådana omständliga utredningar, som kräves för att fastställa ägarens självkostnad för kraft från ett visst kraftverk, kan man då bestämma priset på grundval av gängse krafttaxor i den del av landet, vari det bygdekraftspliktiga kraftverket ligger. Det må i anslutning härtill erinras om att vid prisreglering enligt 1902 års lag skäligheten av priset å viss strömleverans skall bedömas med hänsyn till de förhållanden, under vilka strömmen i det särskilda fallet levereras.¹

Såsom både vattenlagssakkunniga och norrländska vattenkraftutredningen föreslagit bör det i första hand ankomma på parterna själva att sluta avtal om priset för bygdekraften mot bakgrund av de leveransvillkor i övrigt, som vattendomstolen föreskrivit. Kan parterna icke komma överens, bör prisfrågan hänskjutas till statens prisregleringsnämnd för elektrisk ström. I sin verksamhet handlägger denna nämnd på grund av föreskrift i 1902 års lag ärenden av liknande natur och i nämnden ingår erforderlig teknisk-ekonomisk expertis. Den torde med hänsyn härtill vara väl skickad att avgöra tvister om priset på bygdekraft.

Enligt 1902 års lag skall framställning om prisreglering ingivas till kommerskollegium, som, därest framställningen ej finnes uppenbart ogrundad, skall överlämna den till prisregleringsnämndens prövning. Såsom nämnden i remissyttrande förordat, bör emellertid framställning om reglering av priset å bygdekraft göras direkt till nämnden.

Enligt gällande instruktion för prisregleringsnämnden åligger det denna att, då framställning om prisreglering inkommit, i första hand söka åstadkomma frivillig uppgörelse mellan parterna. Även i fråga om bygdekraftsärendena synes en motsvarande förlikningsverksamhet böra ankomma på nämnden. Anledning saknas då att såsom ifrågasatts ålägga vattendomstolen att leda prispförhandlingarna mellan parterna.

¹ Jfr SFS 1939: 807.

Jag kan för min del ej ansluta mig till tanken att anläggningens ägare bör vara pliktig att helt stå för kostnaderna för förfarandet enligt 4 kap. 4 § vattenlagen. Även om förfarandet i viss mening är en fortsättning på ansökningsmålet rörande tillstånd till anläggningen, är de till bygdekraft berättigade ej att anse som sakägare i egentlig mening. Man torde därför böra i princip bibehålla den i 11 kap. 65 § stadgade ordningen, att sökanden skall svara för såväl egna som motpartens kostnader, om och i den mån icke rättegångsmissbruk föranleder annat. Emellertid har, såsom vattenlagssakkunniga framhållit, frågan om fördelningen av rättegångskostnaderna i mål av detta slag ibland lösts på sådant sätt, att parterna fått vidkännas envar sina kostnader. Detta på grundval av gällande rätt tillämpade förfaringssätt torde ofta vara befogat med hänsyn till målens speciella karaktär.

En förkortning enligt norrländska vattenkraftutredningens förslag av giltighetstiden för vattendomstolens beslut beträffande kraftverksägares skyldighet att avstå kraft till kringliggande bygd skulle otvivelaktigt vara till fördel från vissa synpunkter. Med hänsyn bl. a. till den ökning av vattendomstolarnas och kammarkollegiets arbetsbörda, som en sådan åtgärd torde komma att medföra, är jag emellertid för närvarande icke beredd att tillstyrka densamma.

De ändringar i 4 kap. 1 och 4 §§ vattenlagen, som påkallas för genomförande av den nu förordade revisionen av bygdekraftsinstitutet, bör träda i kraft den 1 januari 1963 och synes kunna göras tillämpliga även i fråga om företag, till vilka tillstånd givits före bestämmelsernas ikraftträdande. Vid fullföljd av talan mot avgörande som träffats före den nya lagens ikraftträdande, bör dock äldre lag tillämpas. Såsom vattenlagssakkunniga föreslagit bör, om förordnande angående tillhandahållande av kraft meddelats enligt 4 kap. 4 § i dess hittillsvarande lydelse, de i förordnandet stadgade villkoren gälla intill utgången av den tjuguarperiod, för vilken skyldighet föreligger att tillhandahålla bygdekraft.»

Motionerna

Sedan inledningsvis i motionerna *I: 520* och *II: 632* angivits att ändamålet enligt propositionen med de föreslagna ändringarna i fråga om bygdekraft ansetts vara att göra bygdekraftsreglerna lättare att tillämpa än för närvarande och att någon ändring av syftet med bygdekraftsinstitutet däremot icke varit avsedd, uttalar motionärerna följande:

Det kan emellertid ifrågasättas, om icke vissa av departementschefens uttalanden innebär en förskjutning av sistnämnda målsättning. Departementschefen anför sålunda (se ovan s. 38), att nuvarande bestämmelser tillkommit för att tillförsäkra bygderna kring de större vattenkraftverken

erforderlig kraft till skäligt pris och att man icke torde ha åsyftat att låta kraftverksbyggena komma i åtnjutande av någon särskild prisförmån i betydelsen av en särskild subvention på kraftpriset för att detta skulle bli förhållandevis lägre än i trakten i övrigt. Detta uttalande synes rimma mindre väl med vad som sades vid vattenlagens utarbetande, att kraften skulle komma befolkningen till godo på *billiga* villkor (kurs. av motionärerna).

Enligt propositionen skall prisregeln bli, att skälig ersättning gives för bygdekraften, varvid skäligheten synes böra bedömas på grundval av gängse krafttaxor i den del av landet, vari det bygdekraftspliktiga kraftverket ligger. Norrländska vattenkraftutredningen vände sig mot en sådan lösning av prisfrågan och konstaterade, att en dylik lösning skulle medföra, att befolkningen förlorade det skydd, lagstiftaren velat tillskapa genom prisbestämmelserna (jfr propositionen s. 40). I förevarande läge, då departementschefen avvisar tanken på prisbestämning med stöd av självkostnaden, synes det nödvändigt, att riksdagen understryker, hurusom i skälighetsprincipen ingår, att vid leverans av bygdekraft »gängse krafttaxor» skall rabatteras. Rabatteringens storlek synes böra bestämmas för varje kraftverk särskilt men dock åtminstone var sådan, att kostnaderna för överförande av elkraft från utbyggnadsområdet till övriga delar av landet elimineras.

Enligt departementschefens förslag skall kretsen av bygdekraftsberättigade utvidgas till att omfatta även storindustrien. Häremot framställes icke någon erinran. Det är emellertid anmärkningsvärt, att nämnda ändring ej föranlett förslag till ändring av nu gällande maximala bygdekraftsandel, 10 procent av den årliga kraftmängden. Av den vid propositionen fogade bilagan C, som icke redovisar förhållanden efter 1956, framgår, att maximumtalet redan enligt gällande regler fastställts i olika mål. Ett införande av storindustrien bland de bygdekraftsberättigade måste då innebära, att övriga sakägare får sin ställning försämrad, därest icke maximumtalet höjes. Med hänsyn till industriens andel av den totala elförbrukningen i landet synes maximumtalet böra höjas åtminstone till 20 procent, d. v. s. en femtedel av den årliga kraftmängden.

I fråga om giltighetstiden för vattendomstolens beslut föreslås ingen ändring. Detta innebär, att i ett vattenmål, där bygdekraftsfråga skall behandlas, parter och domstol har att bedöma under en förestående 20-årsperiod uppkommande spörsmål. Det torde vara uppenbart, att dylika bedömanden måste vara behäftade med stor osäkerhetsmarginal. Betydligt säkrare underlag vinnes, om avgörandet får avse en tioårsperiod (vilket ju numera är fallet beträffande regleringsavgifter). Som skäl mot en ändring av gällande regler har emellertid anförts hänsynen till vattendomstolarnas och kammarkollegiets arbetsbörda. Här är då att märka, att bygdekraftsinstitutet under vattenlagens första 20-årsperiod aldrig nått praktisk användning, att en mångfald yrkanden och utredningsförslag framlagts under den andra 20-årsperioden för att effektivisera bygdekraftsinstitutet samt att vi nu står i början av den tredje 20-årsperioden, vid vars slut utbyggnaden av vattenkraften torde vara slutförd. Det synes då inte orimligt att

låta vattendomstolarna påtaga sig den måttliga ökning av arbetsbörda, som kan följa av en förkortning av tiden till 10 år. — Vad angår kammarkollegiets arbetsbörda, synes denna icke behöva ökas, därest i vattenlagen fastslås, att kommunerna äger att själva föra talan för att bevaka sina intressen i förevarande sammanhang.

Enligt de regler, som gäller för vattenmål, skall sökanden betala motparts rättegångskostnader vid vattendomstol. Denna regel medför, att den person, som gör anspråk på bygdekraft enligt reglerna i 4 kap. 4 § vattenlagen, är skyldig betala kraftverksägarens kostnader. Departementschefen synes inte vara helt tillfreds med gällande ordning härvidlag men vill icke föreslå någon ändring med hänsyn till att den till bygdekraft berättigade ej skulle vara att anse som sakägare i egentlig mening. Denna av formalistiska skäl beroende ståndpunkt leder emellertid till sådana resultat som att t. ex. en lantbrukare, som begär bygdekraft, blir skyldig betala någon kapitalstark kraftproducents rättegångskostnader. Och detta kan ofta bli resultatet även av processer i högre instans. Starka skälighetssynpunkter talar för att kraftverksägaren skall svara för kostnaderna i dessa processer liksom i själva huvudmålet.

Priset för bygdekraften kan enligt departementschefens förslag bestämmas av statens prisregleringsnämnd för elektrisk ström. Denna nämnd torde emellertid inte vara så sammansatt, att bygdekraftsintressena kan antagas bli tillgodosedda i rimlig omfattning. För en bygdekraftskonsument medför föreskriften om nämndens avgörande en ytterligare omgång, ägnad att försvåra bygdekraftens tillgodogörande. Slutligen är att beakta, att vattendomstolarna, som ju bl. a. har att slutligt avgöra företags tillåtlighet och frågor om ersättning i kraft enligt 9 kap. vattenlagen, torde ha erforderlig kompetens för handläggande och avgörande av den nu aktuella prisfrågan. Förslagen bör därför icke genomföras i denna del.

I motionerna nr *I: 521* och *II: 633*, vari yrkas ändring av propositionen i vad den avser kostnader för förfarandet enligt 4 kap. 4 § vattenlagen, anföra motionärerna till stöd för sin hemställan, sedan de konstaterat att den nu föreslagna lagändringen rimligtvis borde förenkla utredningsarbetet, att vattenkraftsexploaterer på ett skrämmande sätt kunnat uppehålla utredningsarbetet under många år och därigenom åsamka bygdekraftssökanden stora kostnader, vilka förhållanden måste verka avskräckande för den svagare bygdekraftssökanden.

Utskottet

Bestämmelserna om bygdekraft, som icke undergått någon förändring sedan vattenlagens tillkomst år 1918, har i praktiken fått ytterst ringa tillämpning. Orsakerna härtill torde, såsom departementschefen angivit, vara att söka i flera omständigheter, bl. a. reglernas utformning. Redan år

1942 hemställde riksdagen — i enlighet med vad här ovan närmare redovisats — hos Kungl. Maj:t om utredning av bl. a. frågan om bestämmelserna rörande bygdekraft kunde anses tillfyllest. Bygdekraftsinstitutet har därefter varit föremål för omfattande utredningsarbete. Utskottet hälsar med tillfredsställelse att förslag nu framlagts till en modernisering och rationalisering av bestämmelserna om bygdekraft. Förslaget synes ägnat medföra att bygdekraftsinstitutet i framtiden kan komma till praktisk tillämpning utan att berörda domstolar, myndigheter och parter onödigt betungas.

Utskottet ansluter sig i huvudsak till vad departementschefen anfört i propositionen men vill, i anslutning särskilt till de i anledning av propositionen väckta motionerna, närmare utveckla och understryka sin uppfattning i vissa delar.

Gällande regler angående omfattningen av skyldigheten att tillhandahålla bygdekraft är upptagna i 4 kap. 1 § första stycket vattenlagen. Huvudregeln innebär skyldighet för kraftverksägare att för tillgodoseende av kringliggande bygds behov av kraft till användning i hantverk, småindustri eller lantbruk eller till belysning eller uppvärmning tillhandahålla intill en tiondedel av den vid kraftverket uttagbara kraftmängden. På anförda skäl föreslår nu departementschefen att användningsområdet skall utsträckas till att omfatta all slags industri inom bygden. Utskottet ansluter sig till departementschefens uppfattning om önskvärdheten av denna utvidgning. Fråga uppkommer emellertid härvid om, såsom i motionerna I: 520 och II: 632 angivits, behov föreligger av en höjning av den stadgade högsta bygdekraftsandelens. Departementschefen har i denna del anmärkt, att utrymme i regel torde finnas för vidgad användning av bygdekraften även inom den nuvarande ramen, och har därför förklarat sig icke för närvarande vara beredd att föreslå någon ändring av lagreglerna i förevarande hänseende. Utskottet ansluter sig till vad sålunda uttalats. Utskottet vill emellertid i denna del ytterligare anmärka att, för det fall en större industri skulle vara bland de bygdekraftsberättigade, jämväl ett andelstal av den storleksordning, som angivits i de berörda motionerna, i och för sig skulle kunna vara alltför lågt. Frågan torde emellertid icke komma att äga större praktisk betydelse, eftersom en uppgörelse mellan kraftproducenten och ett sådant industriföretag naturligen synes komma att ske genom särskilda förhandlingar mellan parterna vid sidan om bygdekraftsinstitutet. Utskottet vill än vidare betona att ju högre andelstalet sättes, desto större andel av produktionen synes kraftverksägaren nödgas reservera för eventuella bygdekraftsanspråk. Härigenom försvaras hans möjligheter att uppgöra mera långsiktiga prognoser. Detta kan i sin tur medföra den icke önskvärda konsekvensen att konsumenterna i gemen drabbas av ökade kraftpriser. Utskottet kan således icke nu förorda ett bifall till motionärernas hemställan i denna del. Om emellertid den avsedda utvidgningen av kretsen av bygdekraftsberättigade

i praktiken skulle visa sig medföra ett behov av en höjning av andelstalet, kan frågan ånyo bära upptagas till prövning.

I fråga om priset på bygdekraft gäller enligt nuvarande rätt att ersättning skall givas med det belopp, som motsvarar självkostnaden för kraftproducenten jämte visst tillägg. Såsom ovan angivits har bestämmelserna härom visat sig synnerligen svårtillämpade. Denna s. k. självkostnadsprincip synes också leda till vissa ojämnheter i fråga om resultatet för bygdekraftskonsumenter. Enligt förslaget skall den nuvarande prisregeln ersättas med en bestämmelse av innehåll att *skälig* ersättning skall ges för bygdekraften. Departementschefen anger att priset då kan bestämmas efter gängse krafttaxor i den del av landet, vari det bygdekrafts- pliktiga kraftverket är beläget. I motionerna I: 520 och II: 632 har i denna del hemställts om uttalande av innebörd att vid prissättningen gängse krafttaxor skall på visst sätt rabatteras. Utskottet delar departementschefens uppfattning om prissättningen. Självfallet bör dock de bygdekraftsberättigade icke belastas med kostnader för överförande av elkraft från utbyggnadsområdet till övriga delar av landet. Detta synes emellertid stå i linje med de av vattenfallsstyrelsen för taxesättningen redan tillämpade principerna (SOU 1954: 12 s. 468). Utskottet vill i denna del — liksom departementschefen — ytterligare erinra om att vid prisreglering enligt 1902 års lag om elektriska anläggningar skäligheten av priset å viss strömliverans skall bestämmas med hänsyn till de förhållanden, under vilka strömmen i det särskilda fallet levereras. — Vad härefter gäller frågan om vilken myndighet, som i händelse av tvist mellan parterna skall bestämma priset på bygdekraften, har departementschefen föreslagit att denna uppgift skall åvila statens prisregleringsnämnd för elektrisk ström. Utskottet finner detta förslag ändamålsenligt och kan därför icke ansluta sig till vad i motionerna I: 520 och II: 632 hemställts därom att prisfrågan även i fortsättningen skall avgöras av vattendomstol.

Enligt gällande lydelse av 11 kap. 65 § vattenlagen skall enligt huvudregeln sökande i vattenmål svara för såväl egna som motparts kostnader för förfarandet, om och i den mån rättegångsmissbruk icke föranleder annat. I motionerna I: 520 och II: 632 har hemställts att kraftverksägaren, liksom i huvudmålet, skall svara för alla med rättegången förenade kostnader. I motionerna I: 521 och II: 633 yrkas den ordningen att vardera parten skall bära sina kostnader. Med hänsyn bl. a. till risken för onödig processföring, kan utskottet ej förorda att kraftverksägaren skall åläggas stå alla med rättegången förenade kostnader. Däremot måste det ofta anses rimligt att vardera parten får bära sina kostnader. Därest en uttrycklig lagändring av denna innebörd skulle genomföras, synes emellertid detta — såsom vattenlagssakkunniga framhållit — till konsekvenserna vara ganska vittutseende. Ändring synes nämligen då också bära övervägas i fråga om stadganden i övriga mål, vilka liksom de här förevarande kan anses såsom en fortsättning av tidigare avgjorda ansökningsmål, exempel-

vis mål rörande frågor enligt 2 kap. 8 § andra stycket eller 4 kap. 14 § femte stycket vattenlagen. Såsom departementschefen också angivit, har emellertid spørsmålet om fördelningen av rättegångskostnaderna i mål av ifrågavarande slag ibland lösts på sådant sätt att vardera parten fått stå sina egna kostnader, d. v. s. i överensstämmelse med vad som nu föreslagits i sistnämnda motioner. Utskottet anser sig därför kunna avstå från att föreslå lagändring men vill särskilt understryka departementschefens uttalande därom, att sagda, på grundval av gällande rätt tillämpade förfarings-sätt, ofta torde vara befogat med hänsyn till målens speciella karaktär.

I fråga om giltighetstiden för vattendomstolens beslut beträffande skyldighet att avstå kraft har i motionerna I: 520 och II: 632 begärts en förkortning från nu gällande 20 till 10 år. Departementschefen har, bl. a. med hänvisning till förväntad ökning av arbetsbördan hos vattendomstolarna och kammarkollegiet, funnit sig för närvarande icke kunna tillstyrka en nedsättning av giltighetstiden. Utskottet, som anser en förkortning vara i och för sig väl motiverad, förutsätter att frågan i fortsättningen följes med uppmärksamhet och att förslag om nedsättning ånyo tages under övervägande i vart fall så snart de praktiska hindren här- emot icke längre är för handen.

I samma motioner har vidare hemställts att kommun skall berättigas att självständigt föra talan vid ny prövning i fråga om bygdekraft. Utskottet vill i denna del erinra om att denna fråga behandlats i utskottets, av riksdagen godkända utlåtande nr 29 år 1961 (s. 29—30). Utskottet fann för det dåvarande ej skäl bifalla en hemställan om bl. a. talerätt i detta avseende. Enligt utskottets mening har icke sedan dess tillkommit omständigheter av beskaffenhet att föranleda ändrat ställningstagande i denna del.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,
att riksdagen måtte

A. i skrivelse till Kungl. Maj:t såsom sin mening giva till känna vad utskottet i anledning av motionerna I: 520 och II: 632 anförts i fråga om nedsättning av giltighetstiden för vattendomstols beslut om skyldighet att avstå bygdekraft; samt

B. med avslag dels å motionerna I: 520 och II: 632, i den mån de ej besvarats genom vad utskottet ovan anförts och hemställt, och dels å motionerna I: 521 och II: 633 måtte bifalla förevarande proposition.

Stockholm den 27 februari 1962

På tredje lagutskottets vägnar:

HUGO OSVALD

Vid detta ärendes behandling har närvarit:

från f ö r s t a kammaren: herrar Osvald, Lindahl, Göran Karlsson, Kristiansson, Ebbe Ohlsson, Knut Johansson, Georg Carlsson och Åkesson;

från a n d r a kammaren: herrar Johansson i Torp, Nyberg, fru Torbrink, herrar Svenning, Grebäck, fröken Anderson i Lerum, herrar Tobé och Turesson.

